

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“KİÇİK BİZNESİN İNNOVASIYA POTENSİALI VƏ ONUN
YÜKSƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Əmiraslanova Nərmin Nadir qızı

BAKİ - 2020

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh
_____ **imza**
“ ___ ” _____ **20__-ci il**

“KİÇİK BİZNESİN İNNOVASIYA POTENSİALI VƏ ONUN
YÜKSƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060409-Biznesin idarə edilməsi

İxtisaslaşma: “Biznesin təşkili və idarə edilməsi”

Qrup: 112

Magistrant:
Əmiraslanova Nərmin
Nadir qızı
_____ **imza**

Elmi rəhbər:
i.e.n., dos. Ağarzayev Azər
Hüseyn oğlu
_____ **imza**

Proqram rəhbəri:
i.ü.f.d., dos. Şamxalova Samirə
Oqtay qızı
_____ **imza**

Kafedra müdiri:
i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar
Atakişi oğlu
_____ **imza**

Elm Andı

Mən, Nərmin Əmiraslanova Nadir qızı and içirəm ki, “Kiçik biznesin innovasiya potensialı və onun yüksəldilməsi istiqamətləri” mövzusunda magistr dissertasiyasının elmi əxlaq normaları və istinad qaydalarına tamamilə riayət edərək və istifadə etdiyim mənbələrin hamısını ədəbiyyat siyahısında göstərməklə yazmışam.

KİÇİK BİZNESİN İNNOVASIYA POTENSİALI VƏ ONUN YÜKSƏLDİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Kiçik biznes innovativ sahibkarlığı ayırd etməlidir. Kiçik biznes yenilikçi olmaya bilər. İnnovasiya, sənaye və ya istehlak məqsədləri üçün istifadə mövzusunda çevrilən bir yenilikdir. Jozef Schumpeter qeyd edib ki, sahibkarlığın əvəzəlməz xüsusiyyəti maksimum nəticə əldə etmək üçün məhdud mənbələrdən istifadə etməkdə daimi yaradıcılığı özündə cəmləşdirən yenilikdir.

Tədqiqatın məqsədi: İnnovasiya prosesinin üçüncü mərhələsi tərkibində eksperimental dizayn işlərinin aparılmasıdır. Bu növ işin məqsədi tətbiq olunan tədqiqatların nəticələrinə, yeni avadanlıqların, materialların nümunələrini və yeni texnoloji proseslərin inkişafına əsaslanaraq yaratmaq və ya təkmilləşdirməkdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Tədqiqat işində müqayisəli təhlil, sistemli yanaşma və sintez metodlarından istifadə edilədir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Tədqiqatın əsasını yerli və xarici alimlərin elmi işləri, rəsmi, statistika məlumatları, yerli və xarici mətbuatda rəsmi məlumatlar və digər rəsmi saytlar təşkil edəcəkdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Tədqiqatın əsasını yerli və xarici alimlərin elmi işləri, verilənlər bazası rəsmi, statistika və digər rəsmi saytlar təşkil edəcəkdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Tədqiqat işinin beynəlxalq və Azərbaycan təcrübəsindən istifadə edərək beynəlxalq kreditorlarla konstruktiv əməkdaşlıq yolu ilə global iqtisadiyyatın inkişafı və böyüməsi üçün uzunmüddətli strategiyanın hazırlanmasında və həyata keçirilməsində istifadə oluna biləcəyi əsas müddəalar.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Tədqiqatın əsas müddəaları bu sahədə beynəlxalq və Azərbaycan təcrübəsindən istifadə edərək inkişaf üçün uzunmüddətli strategiyanın hazırlanmasında və gerçəkləşdirilməsindən istifadə edilə bilər.

Açar sözlər: kiçik biznes, innovativ, strategiya

INNOVATION POTENTIAL OF SMALL BUSINESS AND DIRECTIONS OF ITS INCREASE

SUMMARY

The actuality of the subject: It is necessary to distinguish innovative entrepreneurship in small enterprises. Innovation is an innovation that becomes the subject of use for industrial or consumer purposes.

Purpose and tasks of the research: Various publications and materials of other organizations were used in the research. **Research methods used:** The development of the small business sector and ways to organize and stimulate small business are reflected in various journalistic and academic publications. The essence of modern entrepreneurship is the most remarkable. In the works of scholars such as Weaver and others. A.G., who made an important contribution to the theory and methodology of the development of innovative potential. Granberg, D.S. Lvov, A.P. Egorshin, O.A. Maslennikova is a scientist.

Used research methods: Comparative analysis, systematic approach and synthesis methods were used in the research.

The information base of the research: The research will be based on scientific works of local and foreign scientists, official, statistical data, official information in local and foreign press and other official sites.

Restrictions of research: The research will be based on the scientific works of local and foreign scientists, official databases, statistics and other official sites.

The novelty and practical results of investigation: The main provisions of the research that can be used in the development and implementation of a long-term strategy for the development and growth of the global economy through constructive cooperation with international creditors using international and Azerbaijani experience

Scientific-practical significance of results: The main provisions of the study can be used in the development and implementation of long-term development strategies using international and Azerbaijani experience in this field.

Keywords: small business, innovation, strategy

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

AB	Avropa Birliyi
ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AI	Avropa İttifaqı
AMB	Azərbaycan Mərkəzi Bank
KOB	Kiçik Və Orta Biznes
KOS	Kiçik və Orta Sahibkarlıq
MDB	Müstəqil Dövlət Birliyi
MR	Muxtar Respublika
NMR	Naxçıvan Muxtar Respublika
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
RİM	Regional İnkişaf Mərkəzi
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
ÜTT	Ümumdünya Ticarət Təşkilatı

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	Ошибка! Закладка не определена.
I FƏSİL. KİÇİK İNNOVATİV SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFININ ELMİ ƏSASLARI	Ошибка! Закладка не определена.
1.1. Müasir şəraitdə yenilik və yeniliyin mahiyyəti	Ошибка! Закладка не определена.
1.2. Xaricdə innovasiya fəaliyyətinin təşkili və stimullaşdırılması təcrübəsi	Ошибка! Закладка не определена.
1.3. Azərbaycanca kiçik innovativ sahibkarlığın inkişafının öyrənilməsinə metodoloji yanaşmalar	Ошибка! Закладка не определена.
II FƏSİL. AZƏRBAYCANDAKI KİÇİK BİZNES VƏ TƏŞKİLATLARIN İNNOVASIYA POTENSİALI	Ошибка! Закладка не определена.8
2.1. Azərbaycanda kiçik biznesin iqtisadi vəziyyətinin təhlili	28
2.2. Azərbaycan Respublikası təşkilatlarının innovativ potensialının qiymətləndirilməsi.....	32
2.3. Azərbaycanda kiçik innovativ sahibkarlığın inkişaf xüsusiyyətləri	41
III FƏSİL. KİÇİK SAHİBKARLIĞIN İNNOVATİV İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ	50
3.1. Azərbaycan Respublikasında kiçik biznesin innovativ inkişafında strateji planlaşdırma prinsiplərindən istifadə	50
3.2. Kiçik innovativ sahibkarlığa dövlət dəstəyi.....	54
3.3. Kiçik innovativ müəssisələrin inkişafı üçün tənzimləmə dəstəyinin təkmilləşdirilməsi	61
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	64
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	67
Cədvəllərin siyahısı	72
Şəkillərin siyahısı	72
Qrafiklərin siyahısı	72

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Kiçik biznes innovativ sahibkarlığı ayırd etməl Kiçik biznes yenilikçi olmaya bilər. İnnovasiya, sənaye və ya istehlak məqsə üçün istifadə mövzusunda çevrilən bir yenilikdir. Jozef Schumpeter qeyd edib ki, sahibkarlığın əvəzəlməz xüsusiyyəti maksimum nəticə əldə etmək üçün məhdud mənbələrdən istifadə etməkdə daimi yaradıcılığı özündə cəmləşdirən yenilikdir. Buna görə, innovativ işin xarakterik bir xüsusiyyəti, bazarın potensial ehtiyaclarını mümkün qədər ödəmək üçün yeni yanaşmaların, fikirlərin, məhsulların mənfəət üçün istifadə edilməsidir.

Kiçik biznes ən vacib yenilik mövzudur, texniki cəhətdən inkişaf etmiş sahələrdə və istiqamətlərdə istehsalın inkişafına əhəmiyyətli töhfə verə bilər. Bu, yeniliyin əsas mənbəyi, yeni ideyaların yaradıcısı kimi çıxış edir, bütövlükdə iqtisadiyyatının innovativ inkişafı üçün zəmin yaradır. Kiçik biznes təşkilatlarının güclü xüsusiyyətləri:

- ölçülərinə görə sürətlə dəyişən şəraitdə rahatlıq, hərəkətlilik və uyğunlaşma, habelə bir qayda olaraq, yenilikçi lider tərəfindən idarəetmə;
- iqtisadi və iqtisadi olmayan amillərin innovasiya üçün motivasiyasının artması;
- fəaliyyətlərdə yaradıcı ixtisaslaşma;
- yüksək ixtisaslı kadrlar;
- mümkün olan maksimum nəticəni əldə etməyə yönəlmək;
- risk almaq imkanı;
- yüksək əmək məhsuldarlığı və aşağı istehsal xərcləri;
- elmi-tədqiqat işlərinə maliyyə yatırımı vahidinə yüksək gəlir.

Kiçik biznes sahibkarlıq fəaliyyətinin dinamik inkişafını təmin edən mühüm amildir, həmçinin innovativ iqtisadiyyatın fəaliyyət göstərməsi üçün vacib şərtidir. Xüsusilə yenilikçi fəaliyyət göstərən kiçik müəssisələrin. Onların fəaliyyəti yenilikçi bir məhsul yaratmağa, onların uğurlu ticarələndirilməsinə yönəlmişdir.

Kiçik innovativ müəssisələr yeni bazar segmentləri açmalı, yeni məhsul və texnologiyaları inkişaf etdirməli və tətbiq etməli, məhsulların əsas tədarükçüləri olmalı, bununla da elmi cəhətdən intensiv və rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalını artırmış və yeni texnoloji sifarişin formalaşmasına töhfə verməlidirlər.

Kiçik firmaların fəaliyyətinin prioritet sahəsi yüksək texnoloji sahələrdir. Bu cür sahələrin xarakterik xüsusiyyətlərinə aşağıdakılar daxildir: yüksək artım templəri və işçilərin əmək haqqı; böyük ixrac həcmli və ən əsası yüksək innovativ potensial. Yüksək texnologiyalı sənaye sahələri yüksək texnologiyalara əsaslanır və bunun üçün sənayenin potensialının yüksək səviyyəli texnoloji quruluşa aid edilməsi tələb olunur. Sənayenin elmi intensivliyi elmi-tədqiqat xərclərinin sənayenin satışına nisbəti və ya innovasiya prosesində iştirak edən alimlərin satış həcminə nisbət kimi ölçülə bilər.

Mövcud iqtisadi vəziyyət iş prinsiplərini və iş sahələrini dəyişdirməyə yönəlmiş iştirakçılardan aktiv yenilikçi hərəkətlər tələb edir. Eyni zamanda, Strategiya 2020, innovasiya prosesinin əsas iştirakçılarının davranış prinsiplərinin dəyişdirilməsini tələb edən sürətli dəyişikliklər sürətini təyin edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Kiçik biznes sektorunun inkişafı məsələləri və kiçik biznesin təşkili və stimullaşdırılması üsulları müxtəlif jurnalist və elmi əsərlərdə öz əksini tapmışdır. Müasir sahibkarlığın mahiyyəti ən çox Агарков С.А., Андреева Э.А., Анненкова А.А., Аргунеева А., Бакалягин Г.Б., Howard M. və başqaları kimi alimlərin əsərlərində açıqlanır. İnnovativ potensialın inkişaf nəzəriyyəsi və metodologiyasına mühüm töhfələr verən A.G. Granberg, D.S. Lvov, A.P. Egorshin, O.A. Maslennikova alimlərdir. İnnovativ sistemlərin tədqiqatları xarici iqtisadçıların elmi əsərlərində özünün əksini tapıbdır. Freeman B.A. Lundwall, R. Nelson, V.L. Inozemtsev, E.F. Avdokushin əsərlərində qarşılıqlı fəaliyyət problemlərinin və innovativ potensialın və investisiya cəlbediciliyinin qarşılıqlı asılılığının öyrənilməsinə böyük diqqət yetirilmişdir.

Kiçik biznes sektorunun innovasiya potensialı ilə əlaqəli yerli müəlliflər tərəfindən hərtərəfli tədqiq edilmişdir, bunların arasında Nadirov A., Nizami İ. və

bir sıra xüsusi hesabatlar və inkişaf, həmçinin bir sıra xarici mütəxəssislərin işləri bu məsələlərə həsr olunmuşdur.

Tədqiqatın əsasını mövzu ilə bağlı yerli və həmçinin xarici alimlərin elmi əsərləri, informasiya bazasını rəsmi, statistika, informasiya-analitik agentliklərin materialları, yerli və xarici mətbuatda yer almış rəsmi məlumatlar və digər rəsmi İnternet saytlarında yer almış məlumatlar təşkil edəcək.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: İnnovasiya prosesinin üçüncü mərhələsi tərkibində eksperimental dizayn işlərinin aparılmasıdır. Bu növ işin məqsədi tətbiq olunan tədqiqatların nəticələrinə, yeni avadanlıqların, materialların nümunələrini və yeni texnoloji proseslərin inkişafına əsaslanaraq yaratmaq və ya təkmilləşdirməkdir.

Dissertasiyanın məqsədinə çatmaq üçün tədqiqat məntiqi və iş quruluşunu müəyyənləşdirən vəzifələr qoyuldu:

- innovativ sahibkarlıq və kiçik innovativ müəssisə anlayışlarının nəzəri əsasları və iqtisadi məzmunu açıqlanır, innovativ fəaliyyət növlərinin və yeniliklərin təsnifatı təqdim olunur;

- qəbul edilən yeniliklərin təsnifatı, kiçik sahibkarlığın yaratdığı yeniliklərin həyata keçirilməsinin iyerarxik səviyyəsindən asılı olaraq 3 istiqamətdə ayrılması ilə "sahibkarlıq yenilikləri"nin ayrıca bir blokunun ayrılması ilə tamamlandı;

- mövcud iqtisadi vəziyyəti və kiçik biznesin fəaliyyətinin hüquqi əsaslarını təhlil etmək, innovativ fəaliyyətin inkişafına mane olan amillərin təsnifatını etmək;

- təşkilatların innovativ potensialının iqtisadi qiymətləndirilməsi olan kiçik innovativ sahibkarlığın səmərəli inkişafı üçün strateji istiqamət və mexanizmlərin müəyyənləşdirilməsi üçün təkliflər hazırlamaq;

- kiçik innovativ müəssisələrdə idarəetmə səviyyəsinin artırılması və kiçik innovativ sahibkarlığın inkişafı sahəsində dövlət siyasətinin gerçəkləşdirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi üçün bir mexanizm hazırlamaq.

Tədqiqatın obyekt və predmeti: Obyekt kiçik innovativ təşkilatlardır, predmeti isə kiçik innovativ sahibkarlığın effektiv inkişafına töhfə verən innovasiya subyektlərinin təşkilatı və iqtisadi əlaqələri olmuşdur.

Tədqiqatın metodları: Tədqiqat işi bir neçə metodlarla reallaşdırılacaqdır, bunlardan birincisi təhlil metodudur. İkinci metod müqayisəli üsuldur. Bu metod vasitəsilə sonda analiz edilən tədqiqat işləri və ədəbiyyatlar qarşılaşdırılacaqdır. Tədqiqat işində ilkin və sonrakı metodlardan qarşılaşdırılaraq üçüncü bir metoddan istifadə olunacaqdır. Dissertasiyanın yazılması zamanında əhəmiyyətli zamanlarda başqa metodlardanda istifadə oluna bilinər, bunları nümunə olaraq aşağıdakıları göstərə bilərik:

Başqa bir metod sintez metodudur. Əvvəlki metoddan fərqli olaraq sintez, daha detallı bir araşdırma üçün fərdi elementləri (xassələri, atributları) vahid bütöv hala gətirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu tədqiqat metodu təhlil metodu ilə olduqca sıx bağlıdır, çünki həmişə fərdi analiz nəticələrini birləşdirən əsas element kimi mövcuddur.

Növbəti metod modelləşdirmədir ki, bu metod ilə reallıqda mövcud olan tədqiqat obyektini süni şəkildə yaradılmış bir modelə köçürülür. Bu vəziyyətlərin daha uğurlu modelləşdirilməsi və reallıqda əldə edilməsi çətin olacaq nəticələr əldə etmək məqsədi ilə edilir.

Başqa bir metod formalaşdırma metodudur. Formalaşdırma metodunun mahiyyəti riyazi sxemlərdən, düsturlardan, simvollardan istifadə simvolik bir modelə köçürməkdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: daxili və xarici iqtisadçıların keyfiyyətin idarə edilməsi ilə əlaqəli nəzəriyyəsi və praktikasını problemləri üzərində apardıqları işlər təşkil etmişdir.

Tədqiqatda müxtəlif nəşrlərindən və digər təşkilatların materiallarından geniş istifadə edilmişdir. Məlumat bazası eyni zamanda elmi və praktik konfransların materialları, İnternet saytları və statistik materiallarıdır.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Bura sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi üçün yetəri qədər mənbənin olmaması, müəssisələrdən məlumat əldə edilmənin çətinliyi aiddir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Elmi yeniliyini əks etdirən tədqiqatın ən əhəmiyyətli nəticələri aşağıdakılardır:

- innovativ mal və xidmətlərin daxili və bununla yanaşı xarici bazarlarında artan rəqabət fonunda kiçik innovativ sahibkarlığın fəaliyyət problemlərinin öyrənilməsinə əsaslandırılmış təşkilati və iqtisadi yanaşmalar;

- kiçik innovativ sahibkarlığın inkişafının iyerarxik inkişaf səviyyələrini əks etdirən yeniliklərin təsnifatı təkmilləşdirilmiş və əlavə edilmişdir;

- kiçik müəssisələrin innovativ fəaliyyətinin inkişafına mane olan (stimullaşdıran) əsas amillər müəyyənəndirilmiş və elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır;

- innovativ potensialının istifadəsini yaxşılaşdırmaq üçün tövsiyələr;

- yeni texnologiyaların, innovativ məhsulların və layihələrin ticarəti səmərəliliyi ilə bağlı qeyri-müəyyənliyə, kiçik innovativ müəssisələrin innovativ bazarlarına çıxmaqda ən az maneələrə əsaslanaraq, təşkilatların innovativ potensialının iqtisadi qiymətləndirilməsinə əsaslanan kiçik innovativ sahibkarlığın inkişafı üçün bir sıra tədbirlər hazırlanmışdır;

- kiçik innovativ sahibkarlığa dövlət dəstəyi mexanizminin təkmilləşdirilməsi, o cümlədən elmi, texniki və innovativ məhsullara tələbatın stimullaşdırılması, elmi, texniki və innovativ məhsulların təbliğinin təşviqi, kiçik innovativ müəssisələrə məsləhət və informasiya xidmətləri göstərilməsi ilə bağlı təkliflər hazırlanmışdır.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi sahələri: Dissertasiya işində əldə edilmiş elmi nəticələr, daxilindəki nəticələr və tövsiyələr kiçik biznesin innovasiya potensialı üçün istifadə oluna bilər. Tədqiqat işinin əsas müddəalarından bu sahədə toplanmış beynəlxalq və Azərbaycan təcrübəsindən istifadə edərək beynəlxalq kreditorlarla konstruktiv əməkdaşlıq yolu ilə dünya iqtisadiyyatının inkişafı və böyüməsinə yönəlmiş uzunmüddətli strategiyasının hazırlanmasında və həyata keçirilməsində istifadə oluna bilər.

I FƏSİL. KİÇİK İNNOVATİV SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFININ ELMİ ƏSASLARI

1.1. Müasir şəraitdə yenilik və yeniliyin mahiyyəti

Məhsuldar qüvvələrin inkişafında kvant sıçrayışı olan elmi və texnoloji inqilab iqtisadiyyatı əsas etibarilə elm və texnikanın nailiyyətlərindən asılı vəziyyətə gətirdi. Eyni zamanda, yeni ideyaların, həllərin, texnologiyaların istehsalata tətbiqi prosesi iqtisadi elmdə potensial yeniliklərin real məhsul və texnologiyalara çevrilməsi kimi şərh olunur və "innovativ fəaliyyət" anlayışı ilə vasitəçilik olunur.

Bu konsepsiya, yeniliyin sisteməlik nəzəri əsaslarını qoyan, yeniliklərin rolunu da nümayiş etdirən məşhur Avstriya iqtisadçısı Josef Schumpeter tərəfindən ilk dəfə elmi istifadəyə verilmiş "innovasiya" (İngiliscə innovasiya - "yenilik") termini texnoloji dəyişiklik və idarəetmə üzərində qurulmuşdur. J. Schumpeterin fikirlərinə görə, "innovasiya" termini yeni istehlak məhsullarının, müasir istehsal və nəqliyyat vasitəsinin, bazarlarda və təşkilati formaların tətbiq edilməsi və istifadəsi üçün bir dəyişiklik deməkdir (Шумпетер Й., 2007: s.12). Eyni zamanda, J. Schumpeter ixtiraçılıq və yenilik arasında bir təşəbbüskarın simasını bağlayıcı bir əlaqə kimi aparıcı rolunu təyin etdi.

Daxili iqtisadi və bununla yanaşı hüquqi lüğətdə "yenilik" termini keçən əsrin 80-ci illərin əvvəllərində ortaya çıxdı. Bir çox səbəbə görə təsnif edilən yüzdən çox yeniliyin tərifini saymaq olar, məsələn, təsir genişliyi və miqyası, radikalizm dərəcəsi, fikir mənbəyi, yenilik növü, mövcud analoqların əvəzlənməsi üsulu, müxtəlif elmi biliklərin materiallaşma dərəcəsidir.

İqtisadi nəzəriyyədə, bu günə qədər iqtisadiyyatın dövrü inkişafının hansı dövrdə innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsi, yeniliklərin tətbiqi və inkişafı üçün ən əlverişli şərtlərin olması barədə müzakirə davam edir. İnnovativ yeniliklərin tətbiq olunduğu bir qayda olaraq, rəqabətin təzyiqi ən ağır olduqda və sənaye mühiti aşağı səviyyədə olduqda geniş yayılmışdır. Eyni zamanda, əlverişli iqtisadi şəraitdə,

bu görüşə görə, müəssisə yeni innovativ layihələrin təxirə salınmasına çalışır, çünki onları həyata keçirmək üçün iqtisadi stimül yoxdur.

Bu konsepsiyanın tərəfdarları iqtisadi inkişafın böhran dövrlərində yeniliyin xüsusi rolunu qeyd edirlər. Dünya praktikasına bu fikirlərin düzgünlüyünü böyük dərəcədə təsdiqləyir. Bu, bir çox ölkədə iqtisadi böhranların və tənəzzüllərin yeni iqtisadi imkanlar yaradan innovasiyaların tətbiqi ilə aradan qaldırıldığını, inkişafının iqtisadi böyüməyə keçidi təmin etdiyini göstərir. Tez-tez, bazar iqtisadiyyatı olan ölkələrdə iqtisadi tənəzzül və böhran dövründə kapital ənənəvi sənayedən yenisinə keçir.

Mövcud fikirlərin təhlili əsasında müasir innovasiyanın mahiyyətini ortaya qoyan əsas anlayışları formalaşdırmaq olar.

Yenilik prosesi. Innovasiya prosesinin konsepsiyası innovasiya sahəsində əsaslardan biridir. Yuxarıda nəzərdən keçirilmiş yenilik anlayışı kimi elmi şərhinə, mənasına və məzmununa bir çox yanaşma olduğu elmi ədəbiyyatda çox qeyri-müəyyən şəkildə təqdim olunur.

Yuxarıda göstərilən formül çərçivəsində elmi biliklərin yeniliyə çevrilməsi prosesi, başlanğıc dövründə yenilik ideyadan müəyyən bir məhsula da, texnologiyaya və ya sosial-mədəni problemin həllinə yeni yanaşmaya çevrilən ardıcıl hadisələrin (mərhələlərin) bir zəncirindən ibarət bir proses kimi ortaya çıxır.

Innovasiya prosesinin hər bir mərhələsi son nəticənin mahiyyətini əks etdirən müstəqil məna və ortaq bir ada malikdir. Fəaliyyətin elmi və texniki sahəsinə gəldikdə, innovasiya prosesinin mərhələləri aşağıdakı kimi görünəcəkdir.

Göstərilən proses konkret bir sahədə yeni elmi biliklərin əldə edilməsinə və cəmiyyətin təbiətinin inkişafının ən əlamətdar inkişaf nümunələrini müəyyənləşdirməyə yönəlmiş bir qayda olaraq, spesifik istifadəsindən asılı olmayaraq, fundamental (nəzəri) tədqiqat mərhələsindən başlayır. Əsas tədqiqat nəzəri və axtarış kimi bölünə bilər. Nəzəri tədqiqatların nəticələri elmi kəşflər, yeni nəzəriyyə, yeni məvhumlar və fikirlərdir. Axtarış tədqiqatlarının nəticəsi olaraq məhsul və texnologiyaların yaradılması üçün yeni prinsiplər, materialların və onların birləşmələrinin yeni xüsusiyyətləri, yeni sintez və analiz üsulları mövcuddur.

Tədqiqat axtarışları zamanı nəzəri fərziyyələr və elmi fikirlər ümumiyyətlə təsdiq və ya təkzib tapır.

İnnovasiya prosesinin ikinci mərhələsi tətbiq olunan tədqiqatlardır. Onların aparılmasında məqsəd elmi biliklərin fundamental tədqiqatı mərhələsində əldə edilmiş praktik tətbiq yollarını, habelə əvvəllər aşkar edilmiş hadisələr və prosesləri tapmaqdır. Tətbiqi tədqiqat mərhələsində elmi tədqiqat işləri aparıla bilər, bunun çərçivəsində tətbiq olunan təbiətin müəyyən texniki problemləri həll olunur, eksperimental dizayn işlərində elmi-texniki ehtiyat rolunu oynaya bilən xüsusi bir elmi nəticə əldə etməyə yönəldilir. Bundan əlavə, tətbiqi tədqiqat mərhələsində informasiya tədqiqatları aparıla bilər, xüsusən də əməyin və idarəetmənin təşkili metodlarını inkişaf etdirən məzmunu sahib olan patent tədqiqatları, təşkilati və iqtisadi işlər kimi müxtəlif işlər həyata keçirilə bilər.

Dizayn işi bir mühəndislik qurğusunun və ya texniki sistemin müəyyən bir dizaynının işlənməsini əhatə edir. Texnoloji iş fiziki, kimyəvi, texniki prosesləri əmək prosesləri ilə vahid sistemə birləşdirmək üçün metodların işlənməsini əhatə edir. İnkişaf işləri mərhələsində tətbiq olunan tədqiqatların nəticələrinin son yoxlanılması aparılır, müvafiq texniki sənədlərin hazırlanması aparılır, yeni avadanlıqların nümunələri hazırlanır və sınaqdan keçirilir.

İnnovasiya prosesinin dördüncü mərhələsi yeni məhsulların sənaye istehsalının inkişafıdır. Bu mərhələdə yeni avadanlıq və yeni texnoloji proseslərin prototiplərini sınaqdan keçirmək məqsədi ilə pilot və təcrübi işlər aparılır. Təcrübə işlərinə gəldikdə, bunlar elmi tədqiqat və inkişaf üçün zəruri olan xüsusi (standart olmayan) avadanlıq, aparat, alət, qurğu, stend, istehkam və s. istehsalına, təmirinə və saxlanmasına yönəldilmişdir (Ильенкова С.Д., 2009: s.8).

Yenilikçi məhsullar. İnnovativ məhsullar adətən yeni və ya yeni təqdim olunan məhsullar, eləcə də təkmilləşdirilmiş məhsullar və ya yeni yaxud da səmərəli şəkildə yaxşılaşdırılmış istehsal metodlarına əsaslanan məhsul yeniliklərinin tətbiqi nəticəsində başa düşülür (Гохберга Л.М., 2006: с.76).

Bununla yanaşı həmçinin, qeyd etmək lazımdır ki, iqtisadi elmdə innovativ məhsullar (yeni məhsul) anlayışı ən mübahisəlidir, çünki innovativ fəaliyyətin

nəticəsi yalnız bu və ya digər maddi forma ilə deyil, həm də yaradıcı fəaliyyətin ideal məhsulları ilə əlaqələndirilir (Медынский В.Г., Скамай Л.Г., 2010: s.33).

Innovativ infrastruktur. Innovasiya infrastrukturunu, bir-biri ilə əlaqəli və bir-birini tamamlayan bir sıra sistemlər və lazımi və kifayət qədər uyğun təşkilati elementlər olan yeni elmi-texniki fikirlərin istehsalından və onların inkişafından tutmuş yüksək texnoloji məhsulların buraxılmasına və həyata keçirilməsi vaxta qədər bütün mərhələləri əhatə edən təşkilatlar toplusudur.

Innovasiya sistemi - innovasiya məhsullarının yaradılması və satışı prosesində qarşılıqlı fəaliyyət göstərən və innovasiya sisteminin inkişafı sahəsində dövlət siyasəti çərçivəsində fəaliyyət göstərən innovativ fəaliyyət subyektləri və obyektlərinin məcmusudur.

Yenilik anlayışı və əlamətləri. Innovasiya anlayışı yenilik və innovasiya prosesi anlayışlarından irəli gəlir. Innovativ fəaliyyətin dizaynının əsas təməl anlayışları iqtisadi ədəbiyyatda çox mənalı şəkildə verildiyindən, innovativ fəaliyyət anlayışı birmənalı deyil.

Yenilik əlamətləri. Doktrinal görüşlərə və yeniliyin yuxarıdakı tərifinə əsaslanaraq bu fəaliyyət növünün əlamətlərini göstərir.

Yenilikçi fəaliyyəti səciyyələndirən ilk əlamət onun sistemlik xarakteridir.

Göstərilən işarə bu fəaliyyət növünün tək hərəkət deyil, yeni elmi biliklərin vəziyyətinin ardıcıl dəyişməsinə və ya elmi tədqiqatların nəticəsinə səbəb olan hərəkətlər sistemində təzahür edir. Bu vəziyyət dəyişikliyi, görülən işlərin və ya yerinə yetirilən hərəkətlərin fərdi mərhələlərinə uyğun gələn innovasiya prosesinin müəyyən mərhələlərinin sonunda baş verir.

Yeniliyin ikinci əlaməti kimi onun inteqrasiya olunmuş təbiəti adlandırılmalıdır.

Yeni və ya təkmilləşdirilmiş bir məhsulun və ya prosesin ortaya çıxması üçün elmi, sənaye və texnoloji, təşkilati, maliyyə və digər tədbirlər dəsti verilməlidir. Müvafiq olaraq, yenilikçi bir infrastruktur da yaranır, bunların təşkilati elementləri, xüsusən də:

- məlumat dəstəyi;

- ekspert və analitik dəstək;
- maliyyə və iqtisadi dəstək;
- marketing və reklam dəstəyi;
- patent lisenziyalı və patent-tədqiqat dəstəyi;
- hüquqi dəstək.

Yeniliyin üçüncü əlaməti onun hədəflənmiş təbiətidir. Məqsəd, bazarda satılan yeni və ya bununla yanaşı təkmilləşdirilmiş bir məhsulun görünüşü və ya praktikada istifadə edilən yeni və həmçinin təkmilləşdirilmiş bir prosesdir.

Yeniliyin dördüncü əlaməti və bəlkə də ən barizi onun riskli təbiətidir.

Innovasiya fəaliyyəti digər mülki fəaliyyətlərə nisbətən ən böyük dərəcədə risk faktorlarına məruz qalır, bu fəaliyyətin aralıq və yekun nəticələrinə təsiri dəqiq müəyyənləşdirilə bilməz.

Ümumiyyətlə, innovativ risk yeni və ya təkmilləşdirilmiş məhsulun yaradılmasına, yeni bir texnologiyanın inkişafına investisiya qoyuluşu zamanı yaranan itki ehtimalı kimi müəyyən edilir ki, bunun da bazarda tətbiqi ona tələbin elastikliyindən asılıdır.

Yeniliyin mahiyyətini müəyyənləşdirərkən deyə bilərik ki, iqtisadiyyatın fəaliyyət sistemindəki yenilik istehsalın səmərəliliyini artırmaq üçün maddi əsas kimi çıxış edir. Yuxarıda göstərilən funksiyalar innovativ fəaliyyətin verilmiş dəyərləri ilə sıx bağlıdır və sosial-iqtisadi damarda innovativ fəaliyyətin inkişafı vacibdir.

İstənilən innovativ fəaliyyət müəssisə daxilində baş verir. Müəssisənin istənilən fəaliyyəti pul yatırımı ilə başlayır, pulun hərəkəti ilə axır və pul dəyəri olan nəticələrlə başa çatır. Buna görə, müasir şəraitdə, elmi cəhətdən əsaslı və praktik olaraq mümkün maliyyə inkişafı strategiyasının hazırlanması və həyata keçirilə bilməsi bütün Azərbaycan müəssisələrinin qarşısında duran ən vacib vəzifədir. Müvafiq maliyyə dəstəyi olmadan müəssisənin inkişafı üçün istənilən plan və proqramlar uğursuzluğa düşər olur. Nəticə etibarilə müəssisənin maliyyə inkişaf strategiyası, xüsusilə böhran dövrlərində onun inkişafının idarə olunması prosesində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müxtəlif strategiyaların formalaşdırılması müəssisənin operativ və strateji planlaşdırmasının vahid istifadəsinə əsaslanır. Strateji planlaşdırma ekoloji qeyri-müəyyənlik amillərinin təsirini və onun fəaliyyət risklərini azalda bilər. Uzunmüddətli planların icrası şirkətə inkişafın əsas vəzifələrinin həllində cəmləşdirməyə imkan verir. Əməliyyat planlaşdırması strateji həllər təqdim edən xüsusi fəaliyyətləri inkişaf etdirməyə və həyata keçirməyə imkan verir. Böhran və tənəzzüldəki əməliyyat tədbirlərinin mahiyyəti ümumiyyətlə cari xərcləri azaltmaq, daxili ehtiyatların səmərəliliyini artırmaq və lazımi mənbələri əldə etməkdir.

Müəssisənin inkişaf strategiyasının seçimi onun maliyyə vəziyyətindən və fəaliyyətinin uzunmüddətli məqsədlərindən asılıdır. Onların təhlili və proqnozu nəticəsində alternativ inkişaf strategiyalarından biri onun gələcək fəaliyyətinin mümkün variantları nəzərə alınmaqla müəyyən edilir:

- müəssisənin inkişafındakı mövcud meyllərin qorunması;
- əhəmiyyətli xarici maliyyələşdirmə mənbələrindən istifadə edilmədən istehsal və iş fəaliyyətində kiçik düzəlişlər;
- müxtəlif növ innovativ fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi.

Bu vəziyyətdə müəssisənin xarici mühitinin (regional, sektoral, milli, dünya iqtisadiyyatı və s.) inkişaf proqnozlarını da nəzərə almaq lazımdır.

Müəssisənin xarici mühitindəki dəyişikliklərin proqnozu müəyyənləşdirilməlidir:

- ona təsir edən makroiqtisadi parametrlərin dinamikası;
- vergi sahəsində dövlət tərəfindən planlaşdırılan tədbirlər;
- rəqiblərin və başqalarının proqnozlaşdırılan strategiyası.

Böhran vəziyyətində müəssisənin inkişafını proqnozlaşdırmaq üçün bəzi tanınmış metodların təhlili göstərir ki, onların böyük əksəriyyəti onun yalnız böhrandan sağalma ehtimalını müəyyənləşdirir. Müəssisədə onlarda innovativ fəaliyyətin həyata keçirilməsinə əsaslanan dayanıqlı inkişaf trayektoriyasına keçid məsələləri, bir qayda olaraq, nəzərə alınmır. Ancaq bu problemi həll edərkən xarici meylləri və müəssisənin inkişaf potensialını nəzərə alaraq, yalnız onun maliyyə sağlamlığının mümkünlüyünü deyil, həm də gələcək inkişaf istiqamətini də

müəyyənləşdirmək lazımdır. Buna görə də, yeniliklər təqdim edilmədiyi təqdirdə istehsalın qismən və ya tam şəkildə yenidən qurulması da daxil olmaqla müəssisənin inkişafı üçün bir proqram hazırlamaq lazımdır.

Müəssisənin inkişaf strategiyasının praktik icrası onun ətraflı inkişafı və əsaslandırılmasından əvvəl olmalıdır. Lakin, hazırda müəssisənin inkişaf strategiyasının vahid nəzəriyyəsi mövcud deyil. Əsasən fərdi problemlərin həlli üçün empirik alqoritmlər dəsti kimi istifadə olunan çoxlu səpələnmiş bilik var. Ancaq bitmiş bir görünüşə sahib olmadıqları üçün və ya tez-tez bir-birlərinə zidd olduqda və ya müasir iqtisadi şərtlərə uyğun gəlmədikləri üçün vahid bir nəzəriyyə meydana gətirmirlər (Маккоhelли К.Р., Брю С.Л., 2007: s.129).

Innovasiyanın ölkə iqtisadiyyatı üçün dəyəri dövlətin innovasiyanın inkişafı üçün yaratdığı şərait qədər əhəmiyyətlidir. Yeniliyin dəyərini bir neçə əsas məqamda ifadə edirik:

- innovasiyanın təsiri altında ölkə iqtisadiyyatının strukturu dəyişir, yeni resurslardan istifadədə səmərəliliyin artması səbəbindən, bəziləri sərbəst buraxılır və digər fəaliyyət sahələrinə bölüşdürülür. Məsələn, ticarətdə işləyənlərin payı azalır, sənaye sektorunda isə artmaqdadır. Bundan əlavə, yenilik yeni istehsal sahələrinin və sənayenin yaranmasının və həmçinin mövcud olanların tədricən getməsinin birbaşa səbəbi olur;

- innovativ fəaliyyət cəmiyyətin iqtisadi quruluşunu dəyişdirir, yəni yeni ictimai qurumlar və iqtisadi təşkilatlar meydana çıxır və onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin məzmunu dəyişdirilir. Mülkiyyət quruluşunda dəyişikliklər var. İdarəetmə texnologiyaları təkmilləşdirilir: şaquli təsirlər getdikcə artır və üfüqi olanlarla əvəzlənir. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin məzmunu dəyişdirilir.

Ekspert qiymətləndirmələrinə görə, müasir iqtisadiyyatın inkişafına innovasiyanın töhfəsi 60-70% -ə qədər ola bilər (müəyyən bir dövlətin xüsusi şərtlərindən asılı olaraq). Buna görə müasir iqtisadiyyat bəzən yüksək texnoloji adlanır (Ильенкова С.Д., 2009, s.14).

Bundan əlavə, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatda iqtisadi artım mal və xidmətlərin istehsal və istehlakının fiziki həcmlərinin dinamikasıdır. Yüksək

keyfiyyətli iqtisadi böyümə bir dövlətin və qalanların arasındakı inkişafın fərqi kimi başa düşülməlidir (Обчинников С.Г., 2009: s.84–85). Bu istifadəçiyə əlavə iqtisadi qazanc verməsi ilə diqqət çəkən yeniliklər vasitəsilə təmin edilir. Bu əlavə mənfəət dövlətlər arasındakı inkişaf fərqi müəyyənləşdirir, çünki istənilən iqtisadi inkişaf maliyyə mənbələrinə əsaslanır.

1.2. Xaricdə innovasiya fəaliyyətinin təşkili və stimullaşdırılması təcrübəsi

Hal-hazırda bir təşkilatın rəqabət qabiliyyətini təmin edən əsas amil yenilikdir. Yenilik, ilk növbədə bazarda, sənaye və iqtisadi fəaliyyətdə, istehlakda, ictimai həyatda tətbiq olunan yeni və hətta təkmilləşdirilmiş məhsul, xidmət, texnologiya; ikincisi, dəyişiklik etmək, yeniliklər təqdim etmək prosesidir.

Innovasiya tədqiqat və kəşf nəticəsində yaranır, elmi və praktik həll yollarını materializə edir. Onun əsas xüsusiyyəti həm texniki parametrlər, həm tətbiqetmə, həm də bazar mövqelərindən kommersiya göstəriciləri ilə qiymətləndirilən yenilikdir (Nadirov A., 2010: s.244).

Yeniliklərin inkişafı müxtəlif növ təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilməsi mümkün ola bilər:

- müstəqil daxili bölmələr;
- müvəqqəti elmi-texniki qruplar;
- ixtisaslaşmış müstəqil tədqiqat firmaları;
- dövlət tədqiqat mərkəzləri;
- universitetlərdəki texnoparklar;
- ixtisaslaşmış dərnəklər.

Xaricdə innovasiyanın təşkili üçün ən çox yayılmış formalar ortaqlıq, daxili müəssisə, bir texnoloji mərkəz, xarici müəssisə şirkəti, kiçik bir innovasiya şirkəti, spin-off, elm parkı və təsis mərkəzidir. Yuxarıdakı formaları daha ətraflı nəzərdən keçirək.

Tərəfdaşlıq, innovativ sahibkarlıq fəaliyyətinin sadə bir daxili təşkilati formasıdır. İşçinin administrasiyanın köməyi ilə yeniliklər tətbiq etməsi və müsbət nəticə verərək onları bazara müstəqil bir tərəf kimi təqdim etməyə çalışmasıdır.

Daxili müəssisə xüsusi bir xidmət tərəfindən seçilmiş işçilərin elmi fikirlərini həyata keçirmək üçün hazırlanmış inzibati və iqtisadi cəhətdən muxtar bir vahiddir. Eyni zamanda yeni ideyalar və yeniliklərin istehsalata tətbiqi üçün bir layihə hazırlanır.

Bu bölmələri yaratmaqla təşkilat əhəmiyyətli dərəcədə fayda əldə edir, çünki ilk növbədə təşkilatın rəqabət qabiliyyəti və xarici mühitə uyğunlaşması artır.

Texnologiya mərkəzi, universitetlərdə və böyük tədqiqat təşkilatlarında innovativ fəaliyyətin təşkili üçün yaradılan bir mərkəzdir. Yeniliklər yaratmaq və onları orta qiymətə bina, avadanlıq və köməkçi heyət ilə təmin edərək elm adamlarını özünə cəlb edir (Howard M., 2011: s.36).

Xarici bir müəssisə firması ya investisiya ya da kommersiya formasına malikdir. Bu tip bir şirkət alimlər və ixtiraçılar tərəfindən müstəqil və ya köməkçi bir şirkət olaraq yaradılır. Bu təşkilat öz fəaliyyətində tətbiqi tədqiqatlara və müxtəlif təbiətin inkişafına əsaslanır. Bu cür təşkilatlar özləri yenilik yaratmayan, lakin bunun üçün səy göstərən böyük şirkətlərin vençur kapitalı köməyi ilə fəaliyyət göstərirlər (Вечнин В.П., 2012: s.488-489).

Yenilik şirkətləri böyük müəssisələrə fayda verirlər ki, bunlar bizə imkan verir:

- tədqiqat aparmamaq;
- daimi kapitalla, yüksək ixtisaslı elmi işçilərin əmək haqqına qənaət etmək;
- artıq işçi qüvvəsi göndərmək və s.

Kiçik bir yenilikçi şirkət, davamlı dəyişikliklərin olduğu elektronika, robototexnika, biotexnologiya kimi sahələrdə müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərən və ya böyük bir təşkilatın bir hissəsi olan peşəkar mütəxəssislərdən ibarət kiçik bir heyət qrupudur.

“Spin-of” - bunlar universitetlərdən, iri şirkətlərin laboratoriyalarından və dövlət tədqiqat mərkəzlərindən ayrılmış kiçik innovativ firmalardır. Onların yaradılmasında əsas məqsəd qeyri-ənənəvi layihələrin icrası zamanı əldə edilmiş girov elmi və texnoloji nailiyyətlərin kommersiya həyata keçirilməsidir və bir qayda

olaraq müxtəlif qeyri-kommersiya mərkəzləri və universitetlər vasitəsilə dövlət tərəfindən subsidiya olunur.

Spin-off eyni sənayedə fəaliyyət göstərən bir şirkəti tərk edənlər tərəfindən yeni bir şirkət meydana gəldikdə baş verir. Termin, araşdırmalarının kommersiya potensialını inkişaf etdirmək üçün bir universitet və ya laboratoriyanı tərk etmiş alimlər tərəfindən qurulmuş yeni müəssisələrə də aiddir (Гринспен А., 2010: s.167).

ABŞ-da yarımkeçiricilər sənayesi bu baxımdan ən diqqətəlayiqdir, burada spin-off - xüsusən Kaliforniya Silikon Vadisində - uzun illərdir yeni firmaların formalaşmasının dominant növü olmuşdur.

Inkişaf etmiş bir infrastrukturunu olan böyük bir tədqiqat mərkəzi və ya universitet yaxınlığında bir elm parkı qurulur və yalnız yeni texnologiyaların inkişafı üçün tədqiqat işləri ilə məşğul olur. Elm parkı, innovativ müəssisələrin yerləşməsi üçün uyğun bir ərazidir. Elm parklarının aşağıdakı növlərini nəzərdən keçirək:

- Tədqiqat parkı prototip mərhələsinə qədər yeniliklərin inkişafı ilə əlaqələndirilir;

- Teknopolis, innovasiyalar əsasında istehsal təşkil edən universitetlər, dizayn bürosu, müəssisə və həyata keçirmə şirkətləri, banklar, sənaye müəssisələrindən ibarət, tez-tez böyük bir universitet ətrafında qruplaşdırılmış regional fənlərarası elmi-texniki kompleksdir.

- Texnopark elmi-təcrübi, maliyyə, sosial-mədəni infrastruktur ətrafında birlikdir. Tədqiqat nəticələrinin həyata keçirilməsində və bazara yayılmasında müstəqil kiçik elmi-texniki təşkilatlara, yaradıcı kollektivlərə və ayrı-ayrı elm adamlarına dəstək olmaq məqsədi daşıyır.

- İnkubator (ABŞ) və ya bir innovasiya mərkəzi (Qərbi Avropa) alim və mütəxəssislərin rəhbərliyi altında yaradılan kiçik müstəqil innovativ şirkətlərin ilkin dəstəyi üçün hazırlanmış xüsusi iqtisadi quruluşdur. Biznes inkubatorları və texnoloji inkubatorları fərqləndirilir. Təsis mərkəzi və ya "sənaye həyəti", əsas şirkət tərəfindən idarə olunan, elm-istehsal sahəsində coğrafi baxımdan yaxın olan icma innovasiya fəaliyyətinin təşkilati bir formasıdır.

Elmi və texniki alyanslar elmi tədqiqat işlərinin birgə maliyyələşdirilməsi haqqında müqavilə əsasında dövlət laboratoriyaları və universitetləri olan firmaların sabit birliyi və məhsulların inkişafı və ya təkmilləşdirilməsi ilə məşğuldur. Fəaliyyətlərindəki alyanslar yeni texnologiyaların qlobal yayılması ilə əlaqəli uzunmüddətli iş problemlərinin həllinə yönəldilmiş, həmçinin xərcləri bölüşdürmək və riskləri azaltmaq məqsədi daşıyır. Hər bir iştirakçı müqavilədə nəzərdə tutulmuş payına haqq verir.

Innovativ prosesin təşkili - innovativ inkişafın sürətləndirilməsinə və səmərəliliyinin artırılmasına yönəlmiş müvafiq reqlament və prosedurlar əsasında elmi-texniki kadrların səylərini birləşdirmək üçün fəaliyyətdir. Təşkilatın məqsədi - yenilikçi prosesin sadələşdirilməsi, xüsusiyyətlərinin yaxşılaşdırılması, təkrar tədqiqatların aparılması və inkişafı ilə əlaqəli itkilərin aradan qaldırılması, mövcud açılışların tam istifadəsi, prosesin yavaş həyata keçirilməsidir.

Yaponiya və Cənub-Şərqi Asiyada bir sıra sürətlə inkişaf edə bilən ölkələr, müəyyən edilmiş qaydada qalaraq beynəlxalq texnologiya işinə başlamışdır. Daxiletmə sxemi çox sadədir. Kifayət qədər böyük elmi-texniki potensiala və ya zəngin enerji və xammal ehtiyatlarına malik olmayan beynəlxalq texnoloji biznesin yeni iştirakçıları bazar öncəsi son mərhələdə yüksək texnoloji yeniliklər əldə edirlər. Bu vaxta qədər potensial satış bazarı, istehsal və texnoloji ehtiyatlar və yeniliklərin istehsalı üçün zəruri xüsusiyyətlər haqqında artıq məlumdur. Yeniliyin yalnız son yenidən işlənməsini və istehsalatda istifadəyə verilməsini təşkil etmək qalır. Bu anda patentlər, lisenziyalar, nou-hau, mühəndislik və digər xidmətlər geniş alınıb istifadə olunur, xarici mütəxəssislər cəlb olunur.

Xüsusilə böyük üstünlüklərə əsasən mühəndislik və inkişaf müddətinin qısa olması, istehsalın inkişafı və məhsulların yüksək keyfiyyətli üstünlüyü səbəb ola bilər ki, bu da əsasən yeni bazarlara çıxmaq və ya heç olmasa dayanmaq imkanı verir. Bu anda yeni bir məhsulun ömrünün yarısı, bundan sonra istehsalının iqtisadi səmərəliliyinin azalması və təqlid məhsullarından artan rəqabət başlayır, üç il və ya daha az olacaqdır. Bu dövr bazara ilk dəfə daxil olan şirkət tərəfindən yeni məhsulun

satış qiymətinin 50% -ni təşkil edir (Агарков С.А., Кузнецова Е.С., Грязнова М.О., 2013: s.91).

Digər Avropa ölkələrindən fərqli olaraq Almaniyanın həm texnoloji mərkəzləri, həm parkları, həm də inkubasiya mərkəzləri olan vahid bir şəbəkəsi var. Eyni zamanda, ABŞ inkubatorlarının, İngiltərə elmi parklarının, Fransa və Yaponiyadakı texnopolisiyaların inkişaf təcrübəsindən istifadə edilmişdir. Ancaq nəticədə ölkənin şərtlərinə uyğun bir variant var idi. Texnoloji və inkubasiya mərkəzləri vahid şəbəkənin əsas məqamlarıdır. Bunlar əsasən regional təşəbbüslər hesabına formalaşdı və dövlət-özəl tərəfdaşlığın bariz nümunəsi hesab olunur. Uğurla fəaliyyət göstərən mərkəzlər birliklər, ticarət və sənaye otaqları, institutlar və banklar ilə tərəfdaşlığa güvənir və ictimai maraqlar naminə tanınan fəaliyyətləri həyata keçirir. Beləliklə, texnologiyadan elmə sənayeyə köçürməyin yeni formaları tətbiq olunur. Şəbəkəyə 3700-ə yaxın innovativ müəssisə, texnoloji yönümlü formalar, tədqiqat institutları, informasiya təşkilatları, texnologiya ötürmə agentlikləri və xidmət müəssisələri daxildir.

Qeyd etmək lazımdır ki, dərin fundamental və tətbiqi tədqiqatlar ölkənin gələcək sosial-iqtisadi inkişafı üçün strateji əhəmiyyət daşıyan və böyük dövlət sərmayələri tələb edən genişmiqyaslı sektorlararası yeniliklər üçün əsasdır. İstənilən innovativ layihələrin həyata keçirilməsi bir çox risklərlə əlaqələndirilir, buna görə iqtisadi fəaliyyətin bütün sahələrində və sektorlarında hüquqi tənzimləmə və elmi-texnoloji fəaliyyətin stimullaşdırılması tədbirləri sistemində ifadə olunan aydın dövlət texniki siyasəti böyük əhəmiyyət kəsb edə bilər. İnnovasiya siyasəti, ən vacib prioritet hədəfləri göstərən, hədəflənmiş proqram dəstəsinin hazırlanması və icrası ilə təmin olunan elmi və texniki tərəqqi milli iqtisadiyyatın sürətli inkişafına töhfə vermək və beynəlxalq rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün uzunmüddətli strategiyanın hazırlanmasını özündə cəmləşdirir. Belə bir siyasət innovativ fəaliyyətə dəstək və əqli mülkiyyətin qorunması üçün qanunverici bazanın yaradılmasını təmin edir və real iqtisadi fəaliyyətin bütün səviyyələrində yeniliklərin inkişafına və yayılmasına şərait yaradan innovativ infrastrukturun formalaşması üçün şərait yaradır. Bununla birlikdə, böyük bir resurs potensialına sahib olan

innovativ fəaliyyətin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi, bir çox təşkilatın layihələrin icrasına cəlb edilməsi nəticəsində yaranan bütün proseslərin yüksək ətaləti ilə əlaqəli bir sıra çatışmazlıqlardan da əziyyət çəkir. Real iqtisadi fəaliyyətin bütün səviyyələrində yeniliklərin inkişafına və yayılmasına şərait yaradan innovativ infrastrukturun formalaşması üçün də şərait yaradır. Bütün inkişaf etmiş ölkələrdə dövlət siyasətinin vacib elementi innovativ fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlar üçün vergi güzəştləridir. Onlar kompleksdir və kütləvi istehsalın inkişafı və qurulmasından tutmuş xarici məhsullar da daxil olmaqla istehlakçıya çatdırılma mərhələsinə qədər yenilikçi məhsulları müşayiət edirlər.

1.3. Azərbaycanda kiçik innovativ sahibkarlığın inkişafının öyrənilməsinə metodoloji yanaşmalar

Kiçik biznes subyektlərinin innovasiya sahəsində rəqabət qabiliyyətinin artırılması, Azərbaycanın mühüm struktur elementi kiçik biznes olan post-sənaye iqtisadi sistemi yaratmaq istəyi kontekstində iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin ən vacib vəzifələrindən biridir.

İnnovasiya istehsalının sürətlə artması və iqtisadiyyatın strukturundakı mövqeyinin genişlənməsi dünyanın bir çox ölkələrində iqtisadi inkişafın əsas istiqamətlərindən biridir. İqtisadiyyatın bu sektorunun yüksək dinamizminin mərkəzində cəmiyyətin inkişafının əsas qanunauyğunluğu dayanır - məhsuldar qüvvələrin irəlilədikcə ehtiyaclarının artması, iqtisadiyyat daha mürəkkəbləşir, əhalinin həyat səviyyəsi, təhsili və mədəniyyəti yüksəlir və müvafiq olaraq istehlak və istehsal ehtiyaclarının innovasiyalara, eləcə də sosial ehtiyaclara davamlı genişlənir. Müxtəlif dövrlərdə bu əsas səbəbin hərəkəti bir sıra amillərin - iqtisadi, texnoloji, sosial, demoqrafik və digər növlərin təsiri altında güclənmiş və ya zəifləmişdir (Nizami İ., 2012: s.6).

Dünyanın ən rəqabətli ölkələrindən birinə çevrilmək dünyadakı iqtisadiyyatın digər sahələri ilə müqayisədə artım tempi ilə fərqlənən inkişaf etmiş bir işgüzar, peşə, informasiya və rabitə yeniliklərinə arxalanan post-sənaye iqtisadiyyatına keçid vəzifəsidir. Post-sənaye iqtisadiyyatının məzmunu, iqtisadiyyatın bütün sahələrində

və hər şeydən əvvəl bu texnologiyalar və prosesləri yaradan innovasiya sahəsindəki informasiya və həmçinin kommunikasiya texnologiyalarının təsiri altında dərin modifikasiya ilə müəyyən edilir. Qlobal iqtisadi məkana sürətlə inteqrasiya edən, təkcə qlobal bazarlara deyil, həm də daxili bazarlarda rəqabət münasibətlərinə girən yerli malların və innovasiyaların rəqabət qabiliyyətini artıran Azərbaycan üçün xüsusi ilə də əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan iqtisadiyyatındakı mövcud iqtisadi vəziyyət - böhran hadisələri və Qərbin fəal iqtisadi sanksiyaları biznesin inkişafı və saxlanması üçün kiçik sahibkarlığın innovativ fəaliyyətinin stimullaşdırılmasında vacib amillər idi. Azərbaycan iqtisadiyyatının böyük biznesə etibar etməsi son illərdə zəifliyini göstərdi. Getdikcə çox sayda iqtisadçı reindustriallaşma ideyalarını dəstəkləyir, inkişaf üçün əsas kimi innovativ amili irəli sürür.

Bununla birlikdə, müasir tədqiqatlarda, kiçik sahibkarlığın inkişafı üçün institusional şəraitin rolu və sistemi, onun innovativ inkişafdakı əhəmiyyəti barədə sual açıq qalır. Qeyd etmək olar ki, innovasiya fəaliyyəti, ilk növbədə, mütərəqqi yeniliklərin tətbiqinə yönəldilmiş bir fəaliyyət kimi, bir növ və ya sahə deyil, fəaliyyət xarakteridir (Stepanenko D.M., 2012: s.68).

Beləliklə, yenilik yalnız iri müəssisələr üçün xarakterik deyil, kiçik müəssisələr innovasiyaların fəal iştirakçısına çevrilə bilər, yəni bəzi bölgələr üçün inkişaf mühərrikinə çevrilə bilən kiçik müəssisələrdir.

İkinci tədqiqat qrupu, inkişafının ilkin şərti olaraq kiçik sahibkarlığın innovativ fəaliyyətinin infrastrukturuna yönəlmişdir. Bu yanaşma ənənəvi iqtisadi təhlilə əsaslanır. İqtisadi təhlilin ənənəvililiyi yenilikçi kiçik müəssisələrin təşviq sistemini neoklassik iqtisadi elm baxımından mexaniki olaraq başa düşməyə başlayır. İnfrastrukturun formalaşması əqli mülkiyyətin qorunmasının effektiv sisteminin mövcudluğu, sahibkarların, təhsil sisteminin işgüzar fəallığını artırmaq üçün çevik bazar mexanizmlərinin formalaşması ilə əlaqədardır. İnnovativ kiçik sahibkarlığın inkişafına bu yanaşma faydalıdır, bölgədə infrastruktur təşkilatlarının yaradılmasına ehtiyac və kifayətliliyini təhlil etməyə də imkan verə bilər. Eyni zamanda, innovativ kiçik sahibkarlığın inkişafını stimullaşdırmaq üçün digərləri, o cümlədən dövləti

nəzərdən keçirməyə imkan vermir və kiçik sahibkarlığın, o cümlədən yenilikçi biznesin inkişafı ilə bağlı tədbirlərin effektivliyini qiymətləndirmə mexanizmlərinin işlənməsinə sahibkarların, təhsil sisteminin işgüzar fəallığını artırmaq üçün çevik bazar mexanizmlərinin formalaşması imkan vermir. İnnovativ kiçik sahibkarlığın inkişafına bu yanaşma faydalıdır, bölgədə infrastruktur təşkilatlarının yaradılmasına ehtiyac və kifayətliliyini təhlil etməyə imkan verir.

Üçüncü qrup tədqiqatlar institusional yanaşmaya əsaslanan kiçik sahibkarlığın innovativ fəaliyyətinin məhdudiyyətlərini nəzərdən keçirir. Bu tədqiqat qrupu daxilində tədricən birləşən nəzəri yanaşmalar üstünlük təşkil edir.

Institusional yanaşmaya uyğun olaraq, innovativ kiçik sahibkarlığın inkişafı müxtəlif növ məhdudiyyətlərin təsirini nəzərə almalıdır. Aşağıdakı analiz sahələri belə bir sistem üçün əsas ola bilər: mülkiyyət hüquqları və əməliyyat xərcləri sistemi; dövlət iqtisadi qurumları, ilk növbədə vergitutma və rəqabətin qorunması və sosial-mədəni amillər (Nadirov A., 2010: s.44).

Birinci amil qrupu bir iş qurma xərcləri, bir sahibkarlıq fəaliyyətinin mülkiyyət hüquqları və əməliyyat xərcləri, onun leqallaşdırılması və s. ilə əlaqələndirilir.

Dövlət iqtisadi qurumları yalnız əlavə əməliyyat xərclərinin formalaşması mənbəyi deyil, həm də onların azaldılmasına töhfə verə bilər.

Sosial-mədəni amillər cəmiyyətin dəyərlər sistemini, biznesin qeyri-rəsmi qaydalarının məcmusunu əks etdirir, onları “sahibkarlıq keyfiyyətlərinin formalaşması və inkişafı, ətrafdakı sosial-iqtisadi mühitlə qarşılıqlı əlaqə yolları” sistemi kimi şərh etmək olar. Fikrimizcə, sosiologiya, sahibkarlıq tarixi bu amillər qrupunun öyrənilməsində böyük rol oynayır.

Beləliklə, son onilliklərdə innovativ kiçik sahibkarlığın öyrənilməsinə neoklassik yanaşma ilə yanaşı, kiçik sahibkarlığın inkişafı üçün zəruri şərt kimi qurumların nəzəri və empirik tədqiqatlarına əsaslanan yanaşmalar hazırlanmışdır.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDAKI KİÇİK BİZNES VƏ TƏŞKİLATLARIN İNNOVASIYA POTENSİALI

2.1. Azərbaycanca kiçik biznesin iqtisadi vəziyyətinin təhlili

Kiçik və orta sahibkarlıq (KOS) səviyyəsində istehlak məhsullarının istehsalına aid Azərbaycan Respublikasının strateji yol xəritəsi Prezident İlham Əliyevin 6 dekabr 2016-cı il tarixli sərəncamıyla təsdiq olunmuş və yerli biznesin qorunması və daha da inkişaf etdirilməsi üçün həyata keçirilmək üçün təmin edilmiş tədbirlərin ətraflı siyahısıdır (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi., 2016: s.305).

Sənəd strateji xarakterə malik olsa da, yəni uzaq gələcəyə yönəlmiş olsa da, qısamüddətli (2020-ci ilə qədər), orta müddətli (2025-ci ilə qədər) və uzunmüddətli (2025-ci ildən sonra) xarakterli vəzifələrin dəqiq vaxtlarını nəzərdə tutur.

Hər şeydən əvvəl, bu sənəddə həyata keçiriləcək işlərin həcmi və inkişafın bütövlüyü diqqətə layiqdir. Yuxarıda göstərilən statistika, həmçinin hökumətin kiçik və hətta orta sahibkarlığın inkişafına yönəlmiş tədbirlərinin təsviri bu istiqamətdə işin zəif tərəflərini əks etdirməklə yanaşı, bu istiqamətdə buraxılmış səhvləri də tanıyır. Və bu yalnız hökumətin bu məsələdə qətiyyətini və münasibətini vurğulayır.

Məsələn, rəsmi statistikaya görə, 2016-cı ilin iyul ayının əvvəlinə olan məlumata görə, Azərbaycanda 83 mindən çox kiçik müəssisə fəaliyyət göstərmişdir ki, bu da fərdi sahibkarlıq subyektlərinin ümumi sayının 79,7% -dir. Lakin, belə təsir edici sayə baxmayaraq, kiçik və bununla yanaşı orta sahibkarlığın ölkənin ÜDM-dəki ümumi payı cəmi 5.8%, gəlirlərin statistikasında isə 0.7% təşkil edir.

Bu, kiçik müəssisələrin əhalinin işləyən hissəsinin orta illik göstəricisinin 6,5% -ni təşkil etməsinə və əsas kapitalla qoyulan ümumi investisiyaların 9,2% -nin öz işlərinə yatırmasına nail olmağına baxmayaraq. Yəni, möhkəm investisiya komponenti və ölkənin əmək bazarındakı kiçik biznesin payını nəzərə alsaq, bu sahədə əmək məhsuldarlığının çox aşağı olduğu aydın olur.

Və bəlkə də bu, bu müəssisələrin maraqlarının anomal quruluşu ilə əlaqədardır, çünki yenə də Yol Xəritəsində verilmiş statistikaya görə, ölkədə bütün kiçik müəssisələrin 37% -i ticarət, 12,1% -i tikinti və 10,7% -i kənd təsərrüfatı ilə

məşğuldur. Və bu, bölgələrdə, yəni kənd təsərrüfatına ənənəvi maraq göstərən ərazilərdə ölkə əhalisinin 40% -dən çoxunun yaşamasına və kiçik müəssisələrin yaradılması potensialının daha yüksək olmasına baxmayaraq. Bundan əlavə, bu cür müəssisələrin sənaye strukturunda informasiya texnologiyalarının payı o qədər azdır ki, statistikanın özünə deyil, səhvinə də bənzəyir.

Ümumiyyətlə, KOS-ların sektora yönəlməsi ayrıca müzakirə mövzudur, çünki ölkənin inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq kiçik firmaların və şirkətlərin maraq dairələri də dəyişir.

Beləliklə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kiçik və orta sahibkarlığa dinamikliyi, texniki cəhətləri və risklərin idarə olunması məsələlərinə münasibətləri ilə fərqlənən kifayət qədər geniş müəssisə daxildir. Onların bir çoxu texnologiyadan istifadə, daxili və xarici bazarlara çıxmaq, xidmət sektorundakı vacib nişanları doldurmaqda nisbətən sabitdir. Digərləri dinamik ola bilər, lakin yüksək dərəcədə riskə sahibdirlər. Yəni bu məsələyə birtərəfli yanaşmaq da dəyər deyil.

Ancaq adambaşına gəliri yüksək olan ölkələrdə kiçik və hətta orta sahibkarlıq sektoru həqiqətən iqtisadiyyatın əsasını təşkil edir.

Dalberg Global Development Advisors beynəlxalq konsaltinq şirkəti tərəfindən hazırlanan maliyyə vasitəçiləri vasitəsilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə KOS-lara dəstək haqqında hesabatla görə, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının (OECD) zonadakı müəssisələrin 95% -dən çoxu KOS-lardır. Bu müəssisələr özəl sektorda məşğulluğun təxminən 60% -ni təşkil edir. Onlar innovativ inkişafın stimullaşdırılmasına böyük töhfə verir, regional inkişafa dəstək verir və sosial sabitliyin qorunmasına mühüm töhfə verirlər. OECD məlumatlarına görə, adambaşına az gəliri olan ölkələrdə KOS-ların ÜDM-də xüsusi çəkisi azdır (Tağıyev A.H., 2017: s. 66).

Yeri gəlmişkən, bu sahədəki xarici dövlət və özəl tədqiqat institutlarının təhlili, Avropa Komissiyasının rəsmi veb saytına bağlantısı ilə kiçik və hətta orta sahibkarlıq üçün bir sıra göstəriciləri əks etdirən bir xəritə göstərilmişdir. Adambaşına düşən aşağı, orta və ya yüksək gəliri olan bir dövlət də

olmasına baxmayaraq kiçik və orta sahibkarlığın ümumi əlavə dəyərdəki payı 63-67% -dir.

Məşğulluq sahəsinə gəldikdə, onun göstəriciləri regional kontekstdə təqdim olunur və məlum olur ki, insanların çoxu - kiçik və orta sahibkarlığın 78% -i Cənubi Asiyada, ən azı (57%) isə Orta Şərqdə və Şimali Afrikada çalışır. Lakin, bu rəqəmlərdən göründüyü kimi, bölgədən asılı olmayaraq, diaqramda göstərilən rəqəmlər tədqiqatın obyektivliyini təşkil edən Azərbaycan göstəricisindən bir neçə dəfə çoxdur və bu hissənin hər halda ,burada ölkəmizin ehtiyacı olduğu qəbul edilir

Qeyd edək ki, bu sahədəki Azərbaycan göstəricilərini dünyanın qabaqcıl ölkələrinin məlumatları ilə müqayisə etmək mümkündür, bu tamamilə düzgün deyil, lakin əlbəttə ki, özünüzü yönəltməlisiniz və onları prioritet vəzifələr olaraq qoymalısınız. Azərbaycanda və xarici ölkələrdə KOS-ların inkişafının fərqli tarixi bu müqayisəni səhv edir.

Məsələn, bu gün ABŞ-da ölkənin əmək qabiliyyətli əhalisinin yarısından çoxunu işlə təmin edən 20 milyondan çox KOB qeydiyyatına alınmışdır. Amerikalı alimlərin hesablamalarına görə, Amerikalı ailələrin üçdə biri bizneslə məşğul olur və bəzi Amerika biznes dərsləkləri kiçik ABŞ firmalarının 20% -ə qədərini 1000-5000 dollardan başlayır və yarısından çoxunun illik gəlirlərini 2-3 ildən az müddətə artırdıqlarını iddia edirlər.

Bu biznesin inkişafına dair dövlət strategiyası Kiçik Biznes haqqında Qanunla müəyyən edilmişdir ki, bu da özəl sahibkarlığa və sərbəst rəqabətə əsaslanan bir ölkənin iqtisadiyyatı dövlətin daim dəstəyinə ehtiyacı olan inkişaf etmiş KOS olmadan inkişaf edə bilməz.Sahələr: maliyyə mənbələrinə çıxış, sektorda dövlət sifarişinin ən azı 23% -ni yerləşdirmək, KOS-lara maliyyə, habelə məsləhət, texniki və təşkilati yardım göstərmək. Eyni zamanda, KOB dövlətinin verdiyi yardım çox müxtəlifdir: istehsalın texnoloji modernləşdirilməsindən, elmi və texniki inkişafın həyata keçirilməsində kömək göstərilməklə, hökumətin bütün səviyyələrində kiçik və orta sahibkarlığın maraqlarının qorunmasına qədər.

Avropa haqqında danışırıqsa, o zaman Avropa ölkələrində illərlə inkişaf təcrübəsi göstərdi ki, Avropa Birliyinin bütün iqtisadiyyatının səmərəliliyi birbaşa

kiçik və orta sahibkarlığın uğurlu fəaliyyətindən asılıdır. Bu bölgədəki KOB-lər üçün bənzərsiz tənzimləmə və dəstək sistemi ötən əsrin 70-ci illərində formalaşmağa başladı və müxtəlif proqramların tətbiqi və dəstək fondlarının yaradılması ilə bu günə qədər formalaşmaqda davam edir. Bu gün kiçik müəssisələrin inkişafı ilə bağlı Aİ siyasətinin əsas istiqamətləri bunlardır: maliyyə dəstəyi, normativ bazanın sadələşdirilməsi, inzibati prosedurlar, Aİ çərçivəsində KOS-ların maraqlarını təmsil edən birliklərin iştirakı, tədqiqat, innovasiya və təlimdə yardım; “vahid bazar” və rəqabətin fəaliyyətində pozuntuların aradan qaldırılması;

Azərbaycanda vəziyyət ABŞ-dan və AB-dən köklü şəkildə fərqlənir, yalnız Strateji Yol Xəritəsinin özündə qeyd olunduğu kimi, kiçik, orta və böyük sahibkarlar üçün meyarları müəyyən edən Azərbaycan Nazirlər Kabinetinin 222 nömrəli qərarı yalnız 5 iyun 2015-ci ildə qəbul edildiyi, yəni olduğu bir zamanda ölkədə on minlərlə oxşar firma və şirkət fəaliyyət göstərmişdir (Qarayev Ə. L., 2015: s. 364).

Yəni tənzimləmə planında yaxşılaşdırmaq və saflaşdırmaq üçün bir şey var. Hər halda, bu sənədə görə, kiçik bir müəssisə 25 nəfərin çalışdığı bir quruluş sayılır və illik dövriyyəsi 200 min manatdan çox deyil. (Yeri gəlmişkən, bu, 2016-cı ildə vergi islahatları zamanı əsas götürülmüş məbləğdir, illik dövriyyəsi 200.000 manatdan çox olmayan kiçik müəssisələr sadələşdirilmiş sistem üzrə vergi ödəyəndə).

Bu seqment üçün möhkəm zəmin yaradan amillərə aşağıdakılar daxildir: qanunverici bazanın olması, qlobal anlaşmada rəqabət qabiliyyəti adlandırılan göstəricilərin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi, biznesə başlamaq rahatlığı, elektron hökumətin əhatə dairəsinin mütəmadi artması, biznesin aparılması baxımından son illərdə tərəqqi, xarici ticarət sahəsində prosedurların sadələşdirilməsi, müvafiq infrastrukturun olması, dövlət dəstəyi kiçik və orta biznes inkişafı.

Yol Xəritəsinin tərtibi zamanı amillərə daxildir: kiçik və həmçinin orta sahibkarlığa dövlət dəstəyi, bu sahədə dövlət-özəl tərəfdaşlığın və əməkdaşlığın aşağı səviyyəsi, istehsal həcmindən asılı olmayaraq sahibkarlıq subyektləri arasında zəif münasibətlər, maliyyələşdirmə problemləri və maliyyə bazarının təklif etdiyi çeşidli məhsullar, məhsul və xidmətlər, KOS-lara dövlət dəstəyinin zəif monitoring

sistemi, tələb olunan yüksək ixtisaslı kadrların olmaması, idarəetmənin və sahibkarlıq qabiliyyətinin aşağı səviyyəsi, KOS-ların dövlət satınalmalarında iştirakı üçün xüsusi qaydaların olmaması, kiçik və orta sahibkarlığı dəstəkləyən məhdud sayda ixtisaslaşmış dövlət qurumu, sahibkarlıq fəaliyyətinə xitam vermə prosedurunun mürəkkəbliyi,

Yeri gəlmişkən, risklərin əhəmiyyətli dərəcədə üstün olması və zəif cəhətlərin göstəricisi də tərtibçilərin obyektivliyindən danışır və bu Yol Xəritəsinin uğurla həyata keçirilmə şansını çox artırır.

2.2. Azərbaycan Respublikası təşkilatlarının innovativ potensialının qiymətləndirilməsi

Azərbaycan Respublikasında innovasiya potensialı və inkişafının müasir səviyyəsi haqqında bəhs etməmişdən əvvəl, bizcə, innovasiya potensialının mahiyyəti haqqında danışmaq və innovasiya potensialının nə demək olduğunu izah etmək yerinə düşər.

Biz belə hesab edirik ki, müasir dövrdə iqtisadiyyatın əlifbası mahiyyətini daşıyan ilkin iqtisadi potensial haqqında, yəni istehsal və ya xidmət sahəsində fəaliyyət göstərməsi nəzərdə tutulan hər hansı bir müəssisənin yaradılması üçün lazım gələn ilkin ehtiyaclarla bağlı uzun-uzadı danışmağa və onları şərh etməyə ehtiyac yoxdur. Qısaca olaraq belə demək mümkündür ki, istənilən bir qurum və ya müəssisənin fəaliyyətə başlaması üçün ehtiyac duyduğu ən vacib ilkin ehtiyaclar onun ilkin iqtisadi potensialı kimi qəbul edilir (Əliyev T.N., Babayev L.B., 2013: s.272).

Bəzi hallarda konkret bir müəssisənin və ölkənin ümumi iqtisadi potensialı ilə onların innovasiya potensialı eyni anlayışlarmış kimi izah və şərh olunur. Doğrudur, bunlar arasında sıx bağlılıq və əlaqə mövcuddur, amma istənilən halda nəzərə almaq lazımdır ki, hər hansı bir müəssisənin və ya ölkənin ümumi iqtisadi potensialı onun ilkin iqtisadi potensialı ilə innovasiya potensialının cəmi deməkdir və bunu sxematik olaraq da aşağıdakı kimi göstərə bilərik (Şəkil 1.)

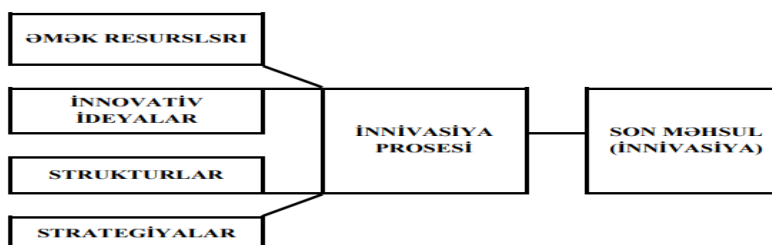
Şəkil 1: Ümumi iqtisadi potensial

Mənbə: Əliyev T.N., Babayev L.B., 2013: s. 272, Materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

İnnovasiya potensialı dedikdə isə, konkret bir müəssisənin, qurum və ya quruluşun, eləcə də ümumilikdə ölkənin iqtisadiyyatının və cəmiyyətin həm texnoloji, həm də sosial baxımdan innovasiyalara hazırlıq səviyyəsi nəzərdə tutulur. İnnovasiya potensialı maddi-istehsal, maliyyə, intellektual, elmi-texniki, eləcə də innovasiya fəaliyyətlərini həyata keçirməyə xidmət edən resursların məcmusudur ki, onları sxematik olaraq aşağıdakı kimi göstərə bilərik (Sxem 2.). Bütün ölkələrdə bu resurslar milli mülkiyyət və ya dəyərlər kateqoriyasına aid edilir və hətta bir sıra ölkələrdə onları qoruyan xüsusi qanunvericilik aktları da mövcuddur.

Şəkil 2: İnnovasiya potensialı

Mənbə: Əliyev T.N., Babayev L.B., 2013: s. 272, Materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

İnnovasiya potensialı fəaliyyətdə olan təsərrüfat subyektlərinin innovativ aktivliyini, yəni onların innovasiyaları istehsal, tətbiq və qəbul etmək imkanlarını müəyyən edə bilər. Bu da öz növbəsində innovativ xarakterli iqtisadiyyatın vacib şərtidir.

İnnovasiya potensialı mövcud imkanların reallaşdırılmasının nəticəsi, real innovasiya məhsulu (yeni məmulat, lisenziya, patent və s.) kimi də nəzərdən əsasən keçirilə bilər. İnnovasiya potensialının **elmi-texniki potensial** və **sahibkarlıq potensialı** kimi iki tərkibi elementdən ibarət olduğunu söyləmək mümkündür.

Elmi-texniki potensial ümumi innovasiya potensialının sadəcə bir hissəsidir və mövcud (yaxud da yaradılan) sistem tərəfindən müxtəlif innovasiyaların kəşf, ixtira və ya istehsal edilməsi imkanını formalaşdırır. Elmi-texniki potensial elm sahələrinə aid resursların məcmusu, eləcə də elmi fəaliyyətin ixtira, kəşf, səmərələşdirici təklif və nou-hau mahiyyəti daşıyan müxtəlif növlərinin məcmusu kimi də xarakterizə edilə bilər. Elmi-texniki potensial özünün elmi tutumu və dərinliyi ilə xarakterizə olunur. Elmi-texniki potensialın göstəricisi - istehsal edilən hazır məhsulun və ya xidmətin hər vahidində elmi-texniki fəaliyyətlərə qoyulan xərclərin, onların ümumi istehsalına qoyulan xərclərə nisbəti şəklində və eyni zamanda, həmin məhsul və xidmətin istehsalı ilə bağlı elmi-texniki fəaliyyətlərlə məşğul olanların sayının, onların istehsalı ilə bağlı müəssisə və ya sahə üzrə çalışan əməkdaşların ümumi sayına nisbəti şəklində müəyyən olunur. Hər hansı məhsulun və ya xidmətin elmi tutumu və dəyəri deyərkən, bir qayda olaraq, müəssisə tərəfindən onların tədqiqinə və hazırlanmasına çəkilən xərclərin il ərzində həyata keçirilən satış və ya hazır məhsul həcminə olan nisbəti nəzərdə tutulur. Elmi tutum və dəyər iqtisadiyyatın istənilən sahəsinə aid olan idarə və ya müəssisənin ən vacib göstəricilərindən biridir. Məhz bu meyar əsasında elektron, aviasiya, kosmonavtika, incə kimya, nanotexnologiya kimi yüksək texnologiyaların tətbiq edildiyi sahələrə xüsusi dəyər və diqqət verilir.

Innovativ sahibkarlıq potensialı idarə və ya müəssisənin istehsal və satış imkanlarının, eləcə də humanitar sahələrinin yenilənməsi işinə yönələn ümumi proses kimi nəzərdən keçirilir. Sahibkarlıq komponentinin yoxluğu və ya zəifliyi idarə və müəssisələrin ümumi potensialında hər hansı dinamizmin yaranmasına imkan vermir (http://www.danielearchibugi.org/downloads/papers/Archi-Coco.Menu_for_Choice.pdf - 2019)

Bir sıra alim və tədqiqatçılar idarə və müəssisələrin innovasiya potensialının effektivliyini təmin edən və artıran çoxsaylı üsul və vasitələrdən bəhs edirlər. Onların əksəriyyətində həmin üsul və vasitələrdən ən başlıcalarının aşağıdakılar olduğu qeyd edilir:

1) məhsulların rəqiblərə məxsus məhsullardan daha üstün və istehlakçılar tərəfindən xoş qarşılanan özünəməxsus cəhətlərinin olması,

2) marketinqdə nou-hau, yəni bazarın, istehlakçıların davranışlarının, yenilikləri qəbul templərinin və potensial bazar həcmində daha yaxşı bilinməsi və başa düşülməsi,

3) texnoloji nou-hau yenilikləri (elmi-tədqiqat və həmçinin təcrübi-konstruktor işləmələri baxımından üstünlüklər və onların istehsalata tətbiq imkanları).

İnnovasiya potensialı əksər halda müəssisənin qeyri-maddi aktivlərində, onun toplamış olduğu bilik, bacarıq və vərdislərində cəmləşmiş olur. Bu səbəbdən müasir innovasiya potensialının qiymətləndirilməsi işi fiziki kapital baxımından deyil, xüsusi özəlliklərə malik olan intellektual kapital və ya dəyərlər baxımından aparılır.

İntellektual kapital idarə və müəssisələrin zamanla əldə etmiş olduqları bilik və bacarıqlarıdır. Eyni zamanda əlaqələndirilmiş fəaliyyətlərin uyğun şərtlər daxilində ardıcıl şəkildə icrası yolu ilə qarşıya qoyulan məqsədin əldə edilməsi üçün potensial imkandır. Hər bir idarə və ya müəssisənin bu bilik və bacarığı həm özü üçün, həm də aid olduğu sektor baxımından fərddir. Bu yalnız texniki biliklərdən ibarət olmayıb, eyni zamanda idarəetmə və sosial sahələrə, həmçinin ətraf mühitə də aid olur. İntellektual kapitalın daxili elementlərindən ən vacib olanları Cədvəl 1-də göstərilmişdir.

Cədvəl 1: İntellektual kapitalın daxili elementləri

İnsan kapitalı	Bilik, bacarıq, yaradıcılıq qabiliyyəti, mənəvi dəyərlər, əmək intizamı və s.;
Təşkilati kapital	Texniki və proqram təminatı, patentlər, markalar və ticarət nişanları, təşkilati strukturlar və s.;
İstehlakçı kapitalı	Texniki və proqram təminatı, patentlər, markalar və ticarət nişanları, təşkilati strukturlar və s.;
Qarşılıqlı əlaqə kapitalı (sistem kapitalı)	Ətraf mühitdəki subyektlərlə (təchizatçılarla, vasitəçilərlə, rəqiblərlə, müvafiq toplum və auditoriyalarla) sistematik əlaqələr

Mənbə: Qarayev Ə. L., 2015: s. 364 Materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

İntellektual kapitalın toplanması uzun müddət tələb edən bir prosesdir. Bu prosesdə bəzən bir neçə nəsillə iştirak edir və bir qayda olaraq, təhsil yolu ilə biliklərin əldə edilməsi, elmi məktəblərin yaranması, informasiya bazasının genişləndirilməsi

və s. mərhələlərdən keçir. Elmi potensialın formalaşması prosesinin hər hansısa bir mərhələsində mövcud ənənələrdən ən kiçik ölçüdə belə yayınmaların, yeniliklərin baş verməsi üçün uzun müddət tələb olunur. Bilik vəziyyətinin və ya səviyyəsinin dəyişməsi ətraf aləmdə baş verən dəyişkənliklərə cavab reaksiyası mahiyyəti daşıyır. Əgər müntəzəm olaraq onların yenilənməsi üçün müvafiq şərait və imkan təmin edilməzsə, o halda mövcud biliklər qısa müddət ərzində köhnələ bilər. Bu səbəbdən bilik və bacarıqların inkişaf etməsinə vəsait qoyulması lazım gəldiyi kimi, elmin inkişafına paralel olaraq əsas fondlara və əlavə marketinq fəaliyyətlərinə də daima vəsait qoyuluşu tələb olunur ([http:// www. president.az/articles/12247](http://www.president.az/articles/12247) - 2019).

Innovativ potensialın yaranması prosesi geniş cəbhədə aparılan elmi hazırlıq mahiyyəti daşıyır və elmi-tədqiqat və bununla birlikdə təcrübi-konstruktor işləmələri, marketinq, texnoloji bazanın yeni məhsulun tələbləri istiqamətində yenidən qurulması kimi iri həcmli işlərin icrasını nəzərdə tutur.

İstənilən iqtisadi qurumun yaranma və inkişaf potensialı dövrü xarakter daşıyır və bu səbəbdən də onların hamısının, bir qayda olaraq, investisiya və istehsal (formalaşma), innovasiya (inkişaf), zənginlik (genişlənmə) və qocalma mərhələlərindən keçdiyini söyləmək mümkündür və bunu sxematik olaraq aşağıdakı kimi göstərə bilərik (Şəkil 3.).

Şəkil 3: İqtisadi qurumların yaranma və inkişaf potensialı

Mənbə: [http:// www. president.az/articles/12247](http://www.president.az/articles/12247) – 2019 Materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

İnvestisiya və istehsal mərhələsində qurumların ümumi potensialı əmək və kapital kimi ekstensiv, yəni güclü faktorlar əsasında inkişaf edir. Bu mərhələni sürətli inkişafın gətirdiyi və cəmiyyətin ehtiyaclarının öyrənilməsi yolu ilə bilik və resursların toplandığı dövr də adlandırmaq mümkündür. Bu fazada əldə olan bütün imkanlardan maksimum dərəcədə istifadə edilir, satış bazarları əldə olunur və kapital yığılımı prosesi reallaşır. Belə bir imkanın formalaşması növbəti mərhələyə keçid üçün uyğun şərait yaradır.

İnnovasiya mərhələsində əldə edilmiş biliklər və yeni texnologiyalar tətbiq olunur, bunun hesabına ümumi inkişaf baş verir, istehsalın həcmi artır və məhsulun keyfiyyəti yüksəlir. İntensiv inkişaf fazası biliklərin əməli tətbiq sahələrinə yayılması, resurslardan maksimum istifadə və məhsulun keyfiyyətinin yüksəlməsi ilə müşayiət olunur. Bu zaman müəssisə və ya qurum keyfiyyətə tamamilə yeni olan bir mərhələyə qədəm qoyur və onun üzvlərinin maddi rifah halı əhəmiyyətli bir dərəcədə yüksəlir.

Zənginlik mərhələsinin əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir olur ki, bu mərhələdə əldə edilmiş potensialdan aktiv şəkildə istifadə olunur və bu potensial sürətlə yayılır. M.Porter qeyd edir ki, zənginlik mərhələsində müvafiq qabaqlayıcı innovativ tədbirlər görülmədən, yeni, daha optimal innovasiyalar tətbiq edilmədən mövcud potensialın nəzarətsiz şəkildə sərf olunması, nəticə etibarlı ilə, mövcud innovasiya potensialının “qocalmasına” və ya əhəmiyyətini itirməsinə, iqtisadi inkişafın isə aşağı səviyyəyə - adi istehsal səviyyəsinə enməsinə səbəb olur. Əgər bu mərhələdə ardıcıl innovativ tədbirlər görülməzsə, əvvəlki mərhələdə yaranan struktur kompleksinin vermiş olduğu sürət hesabına irəliləyən müəssisənin inkişafı zəifləyə bilər, ilk öncə gəlirin azalması, itirilməsi, zərərlər və nəticə etibarlı ilə həmin müəssisənin tamamilə müflis olması belə baş verə bilər.

İnnovasiya potensialının inkişafının silsilə və mərhələlərini bilmək onu işlək vəziyyətdə saxlamaq üçün lazım gələn strategiyaların işlənilməsinə və tətbiq edilməsinə imkan verir. Vaxtında edilən müdaxilə və ya tətbiq olunan yeni innovativ tədbirlər müəssisənin qocalmasının qarşısını ala bildiyi kimi, onu daha

böyük uğurlara və daha çox zənginliyə də qovuşdura bilər (http://edf.az/ts_general/azl/layihe/IIED/downloads/innovasiya_siyaseti.Pdf, 2019).

Belə hesab edirlər ki, dünya ölkələrinin innovasiya potensialının ilkin ölçülməsi, indeksləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi mümkündür və belə bir ölçmə innovasiya sistemləri ilə bağlı ilkin nəzəriyyələr bazasında, eləcə də sosial-texniki nəzəriyyə, indekslər vasitəsilə ölçü nəzəriyyəsi və sistem dinamikası nəzəriyyəsi bazasında aparıla bilər. Belə bir imkanın mövcudluğu onunla izah edilir ki, indekslərin dəyişənlər qismində birbaşa və əks əlaqələr mövcuddur.

Rusiya Federasiyasında milli innovasiya potensialının inkişaf etdirilməsi yollarını analiz edən bəzi tədqiqatçılar bu fikirdədirlər ki, ən optimal innovativ tədbirlər ən ideal formada tətbiq edilsə belə, qısa vaxt ərzində müsbət nəticələrin əldə edilməsi mümkün deyil.

İnnovativ inkişaf üzrə dünya lideri olan ölkələrin Azərbaycanın innovasiya potensialının inkişafına yönələn proqramların müqayisəsi göstərir ki, idarəetmə ilə bağlı nəzərdə tutulan qərarlar tam şəkildə yerinə yetirilsə belə, onlar Azərbaycanın innovasiya potensialını dərhal yüksəldə bilməz və bu səbəbdən yaxın illər ərzində sosial innovasiyalar baxımından lider ölkələr qrupuna daxil olması inandırıcı deyil. Milli innovasiya sisteminin potensialını uğurla yüksəldə bilmək üçün bu məqsədə yönələn qlobal idarəetmə sistemləri onlar üçün nəzərdə tutulan beynəlxalq indekslərə uyğun şəkildə tətbiq edilməlidir.

16 əsrlik müstəqil dövlətçilik tarixi olan Rusiya ilə, müstəqilliyini cəmi 30 il əvvəl qazanan Azərbaycan Respublikası təxminən eyni innovativ potensiala malikdirsə, bu, o qədər də pis bir göstərici deyil. Rusiya kimi bir nəhəngin 16 əsrlik yolunu cəmi 30 ilə qət edən Azərbaycan Respublikasından, bu dövrdə qazandığı uğurları nəzərə alaraq, növbəti 30 ildə daha nələrlə gözləmək olduğunu təxmin etmək mümkündür.

Bunu da qeyd edə bilərik ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı innovasiya fəaliyyətləri baxımından artıq 2000-ci illərdə Rusiyayı ötüb keçmişdi və bu fakt həm dünya ictimaiyyəti, həm də Rusiyanın özü tərəfindən etiraf olunur.

“Elmi-texniki və innovasiya fəaliyyətinin inkişafı, eləcə də istehsalın elmi bazaya əsaslanma dərəcəsi əsas göstəricilər hesab olunur və milli iqtisadiyyatın rəqabətə dözümlülük səviyyəsini nümayiş etdirir. Hər il bu göstəricilər bazasında müxtəlif dövlətlər müqayisə olunur. Məsələn, 2006-cı ildə Rusiya bu siyahıda 75- ci yeri tutmuşdur və bununla da ... Çin (49), Hindistan (50), Meksika (55), Qazaxıstan (61), Azərbaycan (69), Argentina (72) kimi ölkələrdən geri qalır”.

Dünya iqtisadiyyatını qlobal rəqabətlik baxımından dəyərləndirən beynəlxalq Dünya İqtisadi Forumu öz hesabatlarında Azərbaycanın qlobal rəqabətlik potensialını real şəkildə qiymətləndirmiş və onun rəqabətlik indeksini müəyyən etmişdir. Dünya İqtisadi Forumunun 2010-cu ildən 2017-ci ilə qədər olan son yeddi il üzrə hesabatlarında Azərbaycanın yer aldığı mövqe və rəqabətə dözümlülük indeksi Cədvəl 2-də qeyd olunmuşdur:

Cədvəl 2: Azərbaycanın 2010-17-ci illər üzrə rəqabətə dözümlülük indeksi

İllər üzrə	Müqayisə edilən ölkə sayı / Azərbaycanın tutduğu yer	Dözümlülük indeksi
2010	131/57	4,29
2011	142/55	4,31
2012	144/46	4,41
2013	148/39	4,51
2014	144/38	4,53
2015	140/40	4,5
2016	138/37	4,55
2017	137/35	4,69

Mənbə: The Global Competitiveness Report 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017: World Economic Forum

Cədvəldən də göründüyü kimi, 2015-2016-cı illərdə istər sıra ardıcılığı, istərsə də indeks göstəricisi baxımından müşahidə olunan kiçik geriləmə nəzərə alınmasa, rəqabətə dözümlülük baxımından Azərbaycan Respublikasının dünya dövlətləri arasında ardıcıl şəkildə irəliləməkdə davam etdiyini söyləmək mümkündür ([http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global Competitiveness Report, 2018](http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global%20Competitiveness%20Report,%202018.pdf)).

Azərbaycanda elmi-tədqiqat işləri yerinə yetirən təşkilatlar əsas etibarilə elmi-tədqiqat institut və təşkilatları, konstruktor büroları, ali təhsil müəssisələri və digər təşkilatlardır. Azərbaycanda 2015-ci ildə 141 müəssisədə 23093 nəfər elmi-

tədqiqatla məşğul olmuşdur. Elmi-tədqiqatların cəmi 92.4% dövlət təşkilatları (64.1% ETİ və 28.3% ali təhsil sektorunun), 7.6 faiz isə özəl sektorun payına düşür. 2015-ci il ərzində elmi-tədqiqatlara çəkilən xərclər 123.2 mln. manat olur ki, bu da 2015-ci il üçün qeyri-neft ÜDMnin 0.36 faizinə bərabərdir.

Qeyd olunan ildə yerinə yetirilən elmi-texniki işlərin ümumi həcmi 116.6 mln. manat olmuşdur ki, bunun böyük hissəsini fundamental tədqiqatlar təşkil etmişdir. İşləmələr və tədqiqatlara çəkilmiş daxili xərclər daha da çox büdcə vəsaitindən, eləcə də özəl vəsait və sifarişçinin vəsaitindən (25%) əsasən ibarətdir. İşləmələr və tədqiqatlara çəkilmiş daxili cari xərclərin daha böyük hissəsi də texniki elmlər sahəsindədir.

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının istənilən sahəsində innovativ ideyaların tətbiqi imkanı və potensialı kifayət qədər yüksəkdir. İstər sənaye, istər kənd təsərrüfatı, istərsə də özəl və ya dövlət xidməti sahələrində innovativ ideyaların tətbiq olunduğu müşahidə edilir. Artıq qeyd etdiyimiz kimi, bunun əsas səbəbi, Azərbaycan dövləti tərəfindən elmin inkişafına göstərilən qayğı və innovativ ideyaların tətbiqi üçün yaradılan münbit şəraitdir (<http://www.president.az/articles/20785>, 2018).

2.3. Azərbaycanda kiçik innovativ sahibkarlığın inkişaf xüsusiyyətləri

Müasir dövrdə regionların sosial, həmçinin, iqtisadi inkişafına nail ola bilmək ölkə qarşısında duran ən vacib vəzifələrdən hesab olunur. Regionlardakı inkişafın yüksək səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsində sahibkarlıq subyektlərinin xüsusi rolu var. Regionların iqtisadi potensialını müəyyənləşdirən əsas göstəricilərdən biri oradakı sahibkar subyektlərin iqtisadiyyatda göstərdiyi fəaliyyətləriylə əlaqədardır. Eləcə də sahibkarlığın inkişaf etməsi ölkəni idxaldan asılı vəziyyətdə olmaqdan azad edir və ixracı artırır. Göstərilən məqsəd ilə də regionlarda sahibkarlığın inkişafının təkmilləşdirilməsi artıq dövlətin vəzifəsinə çevrilməkdədir.

Ölkəmizdə 1995 - ci il ərzində reallaşdırılan rayonlaşma siyasətinə uyğun olaraq beş iqtisadi zona çərçivəsində on iqtisadi rayon müəyyən olunmuşdur. Ölkənin hər regionu təbii resurs potensialına, təsərrüfatın ərazi, sahə quruluşuna,

İqlim şəraitinə, əhalinin məskunlaşması, tarixi inkişaf xüsusiyyətlərinə əsasən fərqlənir. Regionlarda mövcud olan bu xüsusiyyətlərə əsasən sadəcə müəyyən bölgələrdə başqa-başqa məhsulların istehsal olunması və göstərilən xidmətlərin inkişafı nisbətən səmərəli olur. Göstərilən bu fərqli xüsusiyyətlər bölgələrimizdə bu fəaliyyət sahəsinin bir sıra istiqamətlərdə inkişafına şərait yaradır. Regionlarda təbii olaraq mövcud olan şəraitin uyğun olmasına baxmayaraq, bəzən süni formada yaradılmış və yaxud təbii olaraq yaranan problemlər bu fəaliyyəti ləngitməklə prosesin ümumi gedişinə maneçilik yaradır (Hüseynov T.Ə., 2009: s. 586).

İndi bölgələrdə sahibkarlığın inkişafındakı mövcud vəziyyəti on iqtisadi rayon nümunəsi ilə nəzərdən keçirə bilərik. İqtisadi rayonlar iqtisadiyyatın ixtisas dərəcələrində dəyişən sahələridir. Bu iqtisadi rayonlar bunlardır: Abşeron rayonu, Quba-Xaçmaz zonası, Dağlıq Şirvan bölgəsi, Böyük Qafqaz zonaya daxil olan Şəki-Zaqatala bölgəsi; Gəncə-Qazax bölgəsi, Kəlbəcər-Laçın rayonu, Kiçik Qafqaz bölgəsinə daxil olan Yuxarı Qarabağ bölgəsi; Kür - Araz zonasına Aran rayonu daxildir; Lənkəran-Astara rayonu Lənkəran zonasına daxildir; Naxçıvan bölgəsi Naxçıvan zonasının bir hissəsidir.

Abşeron iqtisadi rayonu. Ölkəmizdə regionların sosial və iqtisadi inkişafının ümumi göstəricilərini gücləndirmək üçün müəyyən zamanı əhatə edən “Regionların sosial və iqtisadi inkişafına aid Dövlət Proqramı” təsdiqlənib. İcrası reallaşdırılan Dövlət proqramı daxilində Abşeron rayonunda makroiqtisadi göstəricilərdə artım qeydə alınmışdır. Burada sahibkarlığın müxtəlif formalarının inkişafına hərtərəfli mühit yaradılaraq daxili resursların hesabına sağlam sahibkarlıq şəraitinin formalaşdırılması istiqamətində mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilən bir sıra işlər görülmüşdür.

Abşeronda Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun əsas təşkilatçılığı 2015 - ci il ərzində 60-a qədər layihənin həyata keçirilməsi üzrə 41 milyon manatdan çox güzəştli şərtlər ilə kreditlərin verilməsi reallaşdırılan layihələrin nəticəsində 900 - dən çox yeni iş yerləri təşkil edilməklə işsizliyin azaldılmasına xüsusi şəkildə təsir göstərmişdir.

Son illər ərzində iqtisadi rayonlar üçün əsas prioritet olan vəzifələrdən biri dövlət tərəfindən müəyyən olunan dotasiyalardan asılılığın müəyyən qədər azaldılmasıdır. Göstərilən məqsədlə Abşeron rayonunda ciddi olaraq müəyyən işlər görülmüşdür. 6 ildən artıq müddətdir ki, bu rayonda güclü iqtisadiyyatın, həmçinin, sahibkarlıq obyektlərinin ticarət, xidmət, istehsal və digər istiqamətlərə əsasən fəaliyyəti reallaşdırılan sahibkarlıq obyektlərinə qurulmuş əlverişli vəziyyətin bir nəticəsidir ki, sahibkar olan subyektlər büdcədən ayrılmış dotasiyaları əldə etmədən yerli gəlirlər vasitəsilə yerli büdcənin yaranan xərclərini tam olaraq olmasada müəyyən qədər qarşılayır.

Abşeronda sahibkarlıq bir çox sahələr üzrə inkişaf etmişdir. Burada xüsusilə bitkiçilikdən zəfəran, üzüm, zeytun və digər, heyvandarlıqdan qoyunçuluq, quşçuluq, arıçılıq, maldarlıq sahələri sahibkarların başlıca məşğuliyyət formalarıdır.

Abşeron rayonunda iqtisadi fəallığın çoxaldılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafetmə göstəricilərinin artırılması üçün aşağıda göstərilən potensial işlərin həyata keçirilməsi müəyyənləşdirilmişdir:

1. Sahibkarlığın müəyyən formalarında çalışan insanlara dövlət tərəfindən göstərilmiş köməkliyin çoxaldılması;

2. Bakı şəhərinin inkişafetmə planına müvafiq surətdə istifadə təyinatlı olan torpaq sahələri nəzərə alınaraq, rayon üzrə əkinə yararlı olan kənd təsərrüfatı məqsədli bələdiyyə, dövlət, pay torpaqlarının təkrarən yoxlanmasının aparılması, orta və iri fermer təsərrüfatlarının təşkil edilməsi məqsədilə ayrılan pay torpaqlarının kooperasiyalarda ümumiləşdirilməsinin stimullaşdırılması;

3. Bu iqtisadi rayonunun relyefinin quruluşuna müvafiq müasir tələblərə cavab vermiş maşın - traktor parkına sahib olan "Aqroservis" xidmət müəssisəsinin təşkil edilməsi;

4. Abşeron rayonunun ərazisində yaradılan keçmiş üç nömrəli Türkan və Zeytun üzümçülük savxozlarını müasir zeytun bağlarının yaradılmasına təşviq edərək, həmin sahəyə ölkənin maliyyə köməkliyinin cəlb olunması;

5. Ənənəvi təsərrüfatçılıq sahələrindən biri gülçülüyn inkişaf etməsi məqsədilə həvəsləndirici ümumi xarakterli işlərin görülməsi və istehlakçıların

tələbatlarını qarşılamaq üçün istər daxili, həm də istərsə də xarici ölkə bazarında rəqabətqabiliyyətli gül növləri toxumlarının və tinglərinin idxalının, eləcə də istehsalçılara satışının dəstəklənməsi;

6. Masazırdakı gölün müalicəvi olmağını nəzərə alaraq burada sanatoriya üçün obyektlərin inşasının dövlət orqanları tərəfindən dəstəyin göstərilməsi və bu yöndə sahibkarların istiqamətləndirilməsi;

7. Xızı rayonunda arıçılığın inkişaf etməsinə dövlət tərəfindən dəstək göstərilməsi, rayonda müxtəlif növ dulusçuluq sənətinin nümunələrinin istehsal edilməsi üzrə sexlərin təşkil edilməsi və b.

Quba - Xaçmaz rayonu. Respublikanın şimal-şərq və şimal hissəsini əhatə edən bu rayonun inkişafının dəstəklənməsi həmişə dövlətin diqqətindədir. İlham Əliyev regionların inkişafının təminatına hər zaman qayğı və diqqət göstərmiş, regionların eyni səviyyəli inkişafının dəstəklənməsi üçün bir çox əhəmiyyətli dövlət proqramları qəbul etmişdir. Regionların sosial və iqtisadi inkişafını əhatələyən 2009 - 2013 - cü illər əzrində dövlət proqramının uğurlu formada reallaşdırılması nəticəsilə yeni müəssisələr yaradılır ki, bunun da nəticəsində iş yerlərinin sayında artım müşahidə olunur, müasir infrastruktur təşkil edilir. Xaçmazda Quba - Xaçmaz Regional İnkişaf Mərkəzinin əsasının qoyulması burada gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilməsi, öz iş imkanlarını təkmilləşdirməyə cəhd edən kiçik sahibkarlar üçün davamlı olaraq maarifləndirmə işlərinin təşkil edilməsi, informasiya və konsaltinq xidmətlərinin göstərilməsi baxımından xüsusilə əhəmiyyət daşıyıb.

RİM-in nəzdində yaradılan biznes inqubatorların iştirakçıları sayılan sahibkar subyektlər, bu fəaliyyətə qoşulan işgüzar gənclər rayonun inkişafına öz töhfələrini verməkdə davam edir. Regionda işgüzar gənclərin fəaliyyət prosesinə cəlbində yaradılan olan biznes inqubatorlar başlıca mexanizmlərdəndir. Buradakı biznes inkubatorun fəaliyyəti innovativ təşəbbüsləri və gənclik imkanlarını dəstəkləmək, məşğulluğun artırılması və iqtisadi bölgəni inkişaf etdirmək üçün geniş imkanlar təmin edir.

Regionda iqtisadi fəallığın çoxaldılması, səmərəli biznes şəraitinin inkişafı naminə aşağıda göstərilən potensial tədbirlərin gerçəkləşdirilməsi diqqət mərkəzində saxlanılmışdır:

1. Siyəzən rayonunda heyvandarlıq və əkinçiliyin inkişaf tempinin artırılması üçün fermerlərin maliyyə resurslarını əldə edə bilməkləri imkanlarının təkmilləşdirilməsi;

2. Bu rayonda quşçuluq təsərrüfatlarının miqyasının yüksəldilməsi və yeni müəssisələrin açılması, fəaliyyətlərinə dəstəyin göstərilməsi;

3. Süd və ət emalı müəssisələrinin təşkil edilməsinə sahibkarlar tərəfindən marağın çıxaldılması;

4. Maldarlığın inkişafının artırılması, qaramalın, qoyunçuluğun sayında artımın əldə edilməsi, kütləvi yayılmış heyvan xəstəliklərindən heyvanların qorunması üçün baytarlıq mərkəzlərinin yaradılmasının vacibliyi;

5. İqtisadi rayonda aqroservis xidmətlərinin yüksəldilməsi, fəaliyyət istiqamətinin genişləndirilməsi;

6. Quba - Xaçmaz rayonunun Xəzər dənizinə çıxışını nəzərə alaraq, eləcə də region ərazisində yerli, dünya və ölkə əhəmiyyətli abidələrin mövcudluğunu nəzərə almaqla sahibkarların turizmin inkişafına maraqlarının çoxaldılması;

7. Bu ərazidə çınqıl, əhəng daşı, qum və s. Resursların mövcudluğu nəzərə alınmaqla materialların emalı üçün tikinti müəssisələrinin təşkili üçün sahibkarların cəlb edilməsi. (<http://www.mincom.gov.az/layiheler/ilkmilli-telekommunikasiya-peyki/>, 2019).

Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu. Qeyd edilən rayon İsmayılı, Qobustan, Ağsu, Şamaxı rayonlarını özündə birləşdirərək 6 min km² ərazini əhatə edir. İqtisadi rayonun iqlim-torpaq şəraiti burada bir sıra kənd təsərrüfatı məhsullarının yetişdirilməsi məqsədilə potensial imkanlara sahibdir. Dağlıq Şirvan rayonunda sahibkarlığın tarixən formalaşan başlıca istiqamətləri taxılçılıq, heyvandarlıq və üzümçülükdür. İndiki iqtisadi islahatlar mühitində üzümçülüğün inkişafında dövlətlə bərabər sahibkarların da qüvvəsini diqqətdə saxlamaq gərəklidir. Üzümçülük şərab istehsalında xammal rolunda çıxış edir. Ölkəmizdə şərab tələbatının mövcudluğunu nəzərə alsaq, bu sahədə sahibkarlığın inkişaf etməsini

dəstəkləmək daha məqsədəuyğundur. Əsasən də geniş miqyaslı imkanlara sahib sahibkarlara, üzümçülükdə ümumi təsərrüfatların yaradılmasına çox tələbat var. Bunun da icrasının həyata keçirilməsi məqsədilə dövlətin nəzarəti və maddi yardımını əsas şərtədir.

Dağlıq Şirvan rayonunda “Regionların sosial və həmçinin iqtisadi inkişafının təmin olunmasını əhatə edən 2014 - 2018 - ci il Dövlət proqramında” sahibkarlığın inkişaf etməsinin təmini üçün investisiya yatırımlarının olunması üçün dövlətin diqqətində dayanmış sahələr aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Aqrar sfera ilə əlaqədar məhsulların emalı və istehsalının inkişafının dövlət tərəfindən dəstəklənməsi;

2. Ağsu rayonunda taxılçılığın və pambıqçılığın inkişafının dəstəklənməsi;

3. İsmayilli rayonunda quşçuluq, arıçılıq, meyvəçilik, heyvandarlıq, üzümçülük və şərabçılıq sahələrinin inkişaf etdirilməsi;

4. Qeyd olunan rayonda qədim misgərlik məhsullarının və başqa xalq sənətkarlıq məhsullarının istehsal olunmasını dəstəkləməklə sahibkarların maraq və diqqətlərinin bu istiqamətə yönəldilməsi;

5. Qobustan, eləcə də başqa rayonlarda aqroservis xidmətlərinin, yeni texnikayla təchizatın yaxşılaşdırılması;

6. Dağlıq Şirvan rayonu adından da göründüyü kimi dağlıq relyefini nəzərə almaqla turizm komplekslərinin inkişaf etməsi üçün sahibkar investorların qeyd olunan sahəyə maraqlarının çoxaldılması;

7. Qobustanda - sənaye gilləri, əhəng daşı, vulkanik kül, şist, gips və s. Resursların mövcudluğu nəzərə alınmaqla emal müəssisələrinin yaradılmasını dəstəkləyir.

Şəki - Zaqatala iqtisadi rayonu. Ölkənin ən zəngin bölgələrindən biri hesab olunan bu bölgə Zaqatala, Qax, Balakab, Oğuz, Qəbələ, Şəki inzibati rayonlarının ərazisini də əhatə edir və biznesin inkişafı üçün əlverişli şəraitə malikdir. Bölgə iqtisadiyyatı kənd təsərrüfatı və əlaqəli sahələrə əsaslanır. İqtisadi zonada sahibkarlıq çay, pambıqçılıq, çiçəkçilik, tütün, düyü, meyvə, taxıl, qoyunçılıq və üzümçülük ilə təmsil olunur.

Sahibkarlığın inkişafının formalaşdırılması üçün İqtisadi İnkişaf Nazirliyi sahibkarlar ilə dafələrlə görüşlər təşkil etmiş və aşağıda göstərilən istiqamətlərə əsasən sahibkarların investisiyalaşdırılması qərara alınmışdır:

1. Zaqatala rayonu ərazisində bir çox tələbləri qarşılayan ətlik istiqamətli təsərrüfatın, soyutma sistemləriylə təchiz olunan anbar komplekslərinin təşkili, yerli çay plantasiyalarının sayının çoxaldılması;

2. Suvarma sistemini təkmilləşdirməklə intensiv şəkildə qarğıdalı əkini, əkindən əldə olunan qarğıdalı məhsulunun qurudulması, onun çeşidlənməsi, saxlanması, qlükozanın əldə olunması məqsədiylə müasir standartlara müvafiq gələn anbarların tikilməsi;

3. Şəki rayonunda gündəlik istehsal gücü 10 ton olan çörək zavodunun, il ərzində istehsal gücü 6000 ton olan ətlik quşçuluq təsərrüfat formalarının təşkili;

4. Qax rayonunda yetişdirilmiş məhsulların emalı, mineral suların qablaşdırılması müəssisələrinin təşkil edilməsi və rekonstruksiyası;

5. Oğuzda təbii suların qablaşdırılması müəssisələrinin, həmçinin emal edilib qablaşdırılmış məhsulların saxlanması məqsədilə tutumu təxmini 2000 ton olan soyuducu sistemlər ilə təchiz olunmuş anbar komplekslərinin tikilməsi (<http://science.gov.az/news/open/4508,2019>).

Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu. Bu İqtisadi rayon Qazax, Tovuz, Daşkəsən, Ağstafa, Goranboy, Göygöl, Samux, Gədəbəy inzibati rayonlarını, Gəncə və hətta Naftalan kimi şəhərlər də aid edilməklə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı üçün zəngin resurslara sahibdir. İqtisadi rayon iqtisadi əhəmiyyətinə görə Abşerondan sonra ikinci yerdədir. İqtisadi bölgədə sahibkarlıq subyektlərinin inkişafını sürətləndirmək üçün 2014-cü ildə Sahibkarlığa Kömək Fondunun dəstəyi ilə sahibkarlıq subyektlərinin 1211 investisiya layihəsinin maliyyələşdirilməsi üçün güzəştli şərtlərlə 36.803.000 manat ayrılmışdır. komplekslər, anbarlar, istixanalar, meyvə-tərəvəz, süd, ət emalı və su və çörək məhsullarının istehsalı üçün yeməxana fabrikləri, tikinti materialları istehsalı müəssisələri və bir sıra digər mühüm investisiya layihələri.

Aran iqtisadi rayonu. Regionun düzənlik və sahəcə böyük olması ilə fərqlənir. Bu rayonda sahibkarlıq yüngül sənaye sahəsi, aqrar sənaye sahələri və yeyinti məhsulları istehsalına əsasən inkişaf etmişdir. Qeyd olunan regiona tabe olan rayonlarda yeyinti sənayesi müəssisələri var. Neftçalada yerləşən Bankə qəsəbəsində balıq məhsullarını istehsal edən konserv-balıq zavodu, İmişlidə yerləşən şəkər zavodu, Göyçayda yerli xammala əsaslanan konyak və şərap istehsal edən zavodlar tikilib istifadəyə verilməsinin nəticəsidir ki, bu rayonda şəkər çuğunduru, üzümçülük, balıqçılıq, həmçinin, meyvəçilik sahibkarlığın prioritet məqsədlərinə çevrilib. Pambıqçılığın inkişaf etməsinə dəstək verilməsi məqsədilə rayonda on dörd pambıqtəmizləmə zavodu təsis edilmişdir.

Lənkəran-Astara rayonu. Ölkənin cənub-şərqini əhatə edən iqtisadi rayon özünün iqlim şəraitinə, zəngin resurslarına görə başqa rayonlardan fərqlənir. Rütubətli olan subtropik iqlimə malik olan bu rayonda sahibkarlıq fəraş meyvəçilik, üzümçülük, subtropik meyvəçilik, kartofçuluq, həmçinin, yeyinti məhsulları istehsalı ilə əsasən məşğul olan sahələr, yüngül sənaye sahələri də inkişaf etmişdir.

Lənkəran-Astara rayonunun coğrafi mövqeyi sahibkarlığın inkişafında bəzi həlli mühimiliyi ilə seçilən problemlər əmələ gətirir:

1. Subtropik meyvəçilik, tərəvəzçilik, çayçılıq və digər təsərrüfat məhsullarının istehsal olunmasında və emalında yaranan çətinliklər;
2. Rayonu şəhər mərkəzləriylə birləşdirən yolların uçquna və sürüşməyə məruz qalması;
3. Əkinçilikdə ixtisaslaşmış sahibkarların torpaqları suvarmaqda qarşılaşmış olduqları çətinliklər;
4. Sahibkarların əkinçilikdən əldə etmiş olduqları məhsulları daxili bazarlara, eləcə də xarici bazarlara çıxara bilməməsi (Əzizova G.A., 2012: s. 212).

Naxçıvan iqtisadi rayonu. Ölkəmizin cənub qərbində yerləşən Naxçıvanın hər tərəfdən xarici ölkələr ilə, əsasən də Ermənistan ilə sərhəddə yerləşməsi onun iqtisadi və coğrafi mövqeyini müəyyən qədər əlverişsiz edir. Bu tip mənfi tendensiyaların olmasına baxmayaraq sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafının dəstəklənməsi üçün Sahibkarlar Konfederasiyası təşkil edilmişdir. Bununla bərabər

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri sahibkarlar ilə görüşərək sahibkarların problemləriylə yaxından tanış olur və onların fəaliyyətinə dövlətin dəstəyinin göstərilməsini, bunun hiss olunmasını təmin etmək məqsədilə dövlət orqanlarına uyğun tapşırıqlar verməklə icrasını tələb edir. Sahibkarlara göstərilmiş maliyyə yardımının davamlı şəkildə artırılması, sahibkarların fəaliyyətinə edilən müdaxilələrin məhdudlaşdırılması və antiinhisar tədbirlərin gücləndirilməsi, həmçinin, sahibkar subyektlərin qeydiyyatının, lisenziyaların verilməsi kimi.

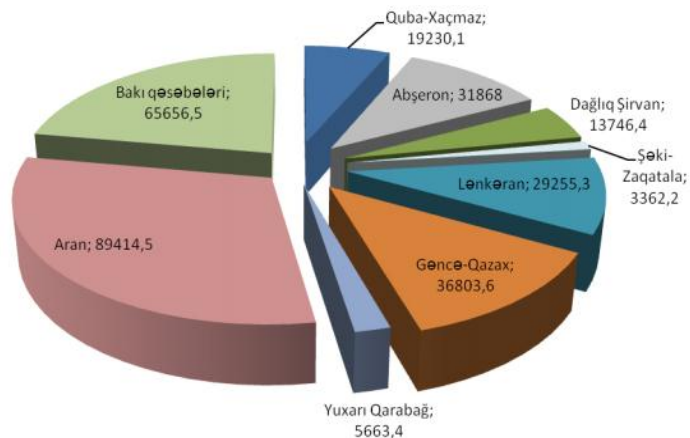
Naxçıvanda sahibkarların üzləşdikləri problemlər:

1. Əkin sahələrində suvarma problemi;
2. əkin, əkin və məhsul yığımı üçün texnikanın olmaması;
3. Məhsulların satışında çətinliklər, habelə yüksək gömrük rüsumları;
4. Gömrük rəsmiləşdirmə prosedurları;
5. Sahibkarların aldıkları kreditləri vaxtında qaytara bilməməsi.

Bütün bu problemlərin əsas həlli üçün Naxçıvan Muxtar Respublikası Sahibkarlar Konfederasiyasının əməkdaşları mütəmadi olaraq sahibkarlarla görüşür, problemləri yerində dinləyir və onların aradan qaldırılması üçün bir çox tədbirlər görürlər.

Sahibkarlığa Kömək Fondunun bölgələr üzrə 2016-cı il üçün verdiyi güzəştli kreditlər aşağıdakı cədvəldə aydın görünür.

Qrafik 1: Regionlar üzrə 2016 - cü il üçün Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən ayrılmış güzəştli kreditləri

Mənbə: http://anfes.gov.az/files/Hes_2016

Qrafikdən də göründüyü qədəriylə sahibkarlığın inkişafını təmin edə bilmək məqsədilə Sahibkarlığa Kömək Fondu tərəfindən böyük məbləğdə kredit müəyyən edilir ki, bu da dövlətin sahibkarlığın inkişafına göstərdiyi diqqətin bariz nümunəsidir (Əsgərov M. B., 2017: s. 221).

III FƏSİL. KİÇİK SAHİBKARLIĞIN İNNOVATİV İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycan Respublikasında kiçik biznesin innovativ inkişafında strateji planlaşdırma prinsiplərindən istifadə

Planlaşdırma, idarəetmə prosesinin əsas istiqaməti olmaqla, aktiv idarəetmə forması olmaqla, istehsal proseslərini, perspektivini və hazırkı vəziyyətini müəyyənləşdirir. Proqnozlaşdırma planlaşdırma funksiyasıdır və vacibdir. Buna görə elmi və texniki inkişafın planlaşdırılmasında, milli iqtisadi planların hazırlanmasında proqnoz metodlarından geniş istifadə olunur. Məqsəd müəssisənin son və arzu olunan nəticəsidir. Məqsəd fəaliyyət proqramının məzmununu müəyyənləşdirir.

Strateji menecmenti firma və şirkətlərin ümumi kursu, uzunmüddətli fəaliyyət proqramı olaraq xarakterizə edən prof. T.Ə.Quliyevin sözlərinə görə, strateji idarəetmə uzunmüddətli planlaşdırma, hədəflənmiş layihənin hazırlanması, strateji vəzifələrin müəyyənləşdirilməsi və müddəti və əhəmiyyəti baxımından tənzimlənməsi, tapşırıqların icrasına nəzarət, müxtəlif inkişaf meyillərinin proqnozlaşdırılması kimi çox vacib məsələlərdən ibarətdir. , inkişaf əlaqələrini müəyyənləşdirir. Professor qeyd edir ki, şirkətin strategiyasının keyfiyyəti ilə yanaşı, elmi metodologiyaya, prioritetlərə, aydın və real hədəflərə, potensiala və insan amilinə də əsaslanmalıdır (Quliyev T.Ə., 2006: s. 591).

Biznesin inkişafı strategiyasının və strateji məqsədlərinin təsviri, bütün strateji müddət ərzində son taktiki qərarların yarana biləcəyi şərtlərin formalaşmasında ifadə olunur. Strateji inkişafın formalaşması və həyata keçirilməsi prosesinin təhlili konstruktiv, paylama mərhələləri, bütün mərhələlərinin təhlili ilə yanaşı, strategiyanın və onun taktiki təzahürlərinin formalaşması üçün tədqiqat tələb edir.

Azərbaycanda biznesin inkişafına təsir göstərən amillər ölkənin xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq iki şəkildə təsnif edilə bilər. Bunlara iqtisadi sistemin idarə edilməsi və ətraf mühitə təsiri ilə əlaqəli amillər daxildir. Ətraf mühitə məruz

qalma ilə əlaqəli amillər, öz növbəsində, ikiye bölünür: sistemin fəaliyyətindən asılı olan amillər və olmayan amillər.

Sistemin işləməsi ilə əlaqəli olmayan amillərə makroiqtisadi, hüquqi, əmtəə bazarlarının vəziyyətindəki dəyişikliklər və obyektiv amillər, sistemin işləməsi ilə əlaqəli amillər arasında rəqabət və bazarın yeni həllərə reaksiya daxildir.

Azərbaycanda biznesin formalaşmasına və inkişafına təsir göstərən amilləri təhlil edərək potensial inkişafın formalaşması və həyata keçirilməsi metodologiyasına yanaşmada aşağıdakı tələblər nəzərə alınmalıdır:

- Fərqli baxımdan iş təhlili;
- Mikro, makro və mezoiktisadi istiqamətlərinin əlaqələndirilməsi;
- Müxtəlif səviyyələrdə idarəetmə bacarığı;
- Həm konkret layihələrin prioritet şəklində, həm də perspektivli hadisələr şəklində biznesin inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- İnkişaf prosesini yalnız planlaşdırma mərhələsində deyil, həqiqi nəticələrin təhlilində də qiymətləndirin;
- Rəqabət edən sistemlərin müqayisəsi;
- Lazımi amillərin nəzərə alınması;
- Xarici mühitin, yeni bir layihənin və qurulmuş bir sistemin qarşılıqlı əlaqəsini nəzərə alaraq;
- İqtisadi və hüquqi amillərlə əlaqəli xarici ekoloji amillərin nəzərə alınması;

Qəbul edilmiş ehtimalları izah edərəkən müasir şəraitdə strateji inkişafın formalaşması xüsusiyyətlərini nəzərə almalıyıq.

İqtisadi ədəbiyyatda “sahibkarlıq” və “biznes” anlayışlarını fərqləndirmək üçün fərqli yanaşmalar mövcuddur. Bəzi iqtisadçıların fikrincə, biznesdəki işgüzar münasibətlərin subyektləri təkcə sahibkarlar deyil, həm də dövlət qurumları, istehlakçılar, işçilər və s. ola bilər. Eyni zamanda, iş yalnız proseslər və münasibətlər toplusu deyil, həm də əmtəədir. Digər iqtisadçılara görə, sahibkarlıq hər hansı bir xüsusi fəaliyyətlə, iş isə müəyyən bir iş sahəsi və sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədardır (Abbasov A.B., Abbasova R.Ə., və Fərruxov A.H., 2005: s. 656).

Müəssisə strategiyasının formalaşdırılması mərhələləri bu sahədə yerli və xarici tədqiqatlara əsaslanır və aşağıdakıları əhatə edir:

- Makroiqtisadi amillərin təhlili. Müəssisənin inkişaf prioritetləri, məqsəd və vəzifələri, əldə edilən yanaşmalar

- Siyasi amillərin təhlili. Bu təhlil bütün siyasi amillərin və xarici ekoloji meyillərin inkişaf prioritetləri, məqsəd və vəzifələri, nailiyyətlərinə yanaşmalar və ümumi biznes modelinin xarakteri ilə əlaqədar qərar qəbuletmə prosesinə təsir göstərmək qabiliyyətini qiymətləndirməlidir.

- Sosial-mədəni amillərin və göstəricilərin təhlili. Müəssisənin inkişaf prioritetləri, məqsəd və vəzifələri, onların əldə edilməsinə hətta yanaşmalar və ümumi biznes modelinin xarakteristikası ilə bağlı qərar qəbuletmə prosesindəki sosial-mədəni göstəricilərin və həmçinin amillərin təhlilinə təsir göstərə biləcək sosial amillərin qiymətləndirilməsi.

- Tənzimləmə təhlili. Bu təhlil çərçivəsində tənzimlənən mühitin inkişafının ümumi amillərini qiymətləndirmək, həmçinin müəssisənin tənzimləmə mühitində bütün əvvəlcədən müəyyən edilmiş milli tənzimlənən təşəbbüsləri nəzərə alaraq bütün müvafiq və perspektivli dəyişiklikləri nəzərə almaq vacibdir.

- Texnoloji amillərin təhlili. Yeni məhsulların, məlumatların emalı vasitələrinin yaradılması və iş proseslərinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə fəaliyyət sahəsinə təsir göstərmək imkanına malik olan müəssisələri qiymətləndirmək vacibdir.

- Proqnoz bazar ssenarilərinin modelləşdirilməsi və həmçinin təhlili. Bu bazar ssenarilərinin proqnozlaşdırılması Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafındakı bir sıra amillərin təhlilinə yönəlmişdir. Bu amillər arasında bazarın seqmentləşdirilməsi, ortaya çıxan göstəricilər və amillər statistikasısı, sosial-mədəni göstəricilər və amillər və qaydalar daxildir.

- Makro mühit haqqında məlumat vermək. Nəticələri əsasında makro mühit təhlil edildikdən sonra bu mühitin inkişafı haqqında bir hesabat yaradılır ki, burada Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı və müəssisənin həqiqi vəziyyəti və proqnozu, müəssisənin və onun əsas da rəqiblərinin müqayisəli təhlili daxil edilir.

- Vacib inkişaf amillərinin təhlili. Bu vəziyyətdə, hansı əsas göstəricilər maksimum olmalıdır, hansı göstəricilər məhdudlaşdırıcı sayılır və hansı inkişaf prioritetləri təhlil edilir.

- Bir mövqenin formalaşması. Vəzifə şirkətin məqsədinin əsas ifadəsidir, səhmdarların, işçilərin, müştərilərin və bununla yanaşı digər maraqlı tərəflərin dəyərlərini və maraqlarını əks etdirir və şirkətin kimə və necə qazanc verməsi üçün faydalı olmağa çalışır.

- Təsvirin formalaşması. Müəssisənin strateji baxışı rəhbərliyin cari fəaliyyətini həyata keçirmək və planlaşdırılan istiqamətlərə, gələcək fəaliyyətinə, bazar mövqeyinə və daxili mühitə nail olmaq üçün nə etməli olduğu barədə formal bir fikir verir.

- İstiqamətlərin məqsədyönlü formalaşdırılması. İstiqamətlərin məqsədyönlü formalaşdırılması tapşırıqlar əsasında yaranır və müəyyən bir dövrdə müəyyənləşdirilmiş bir vəzifə anlayışında müəssisənin əyani ifadəsi kimi çıxış edir.

- Professor T.Ə. Quliyevin sözlərinə görə, qlobal strategiyada aşağıdakı məsələlərə baxılmalıdır:

- şirkət və firmaların resursları, strateji və əməliyyat təhlili və bazarın qiymətləndirilməsi;

- alternativ rəqabət təhlili;

- ümumi və xüsusi meyllərin və mövqelərin müəyyən edilməsi;

- məhsul və münasibətlərin seçimi, qiymətlərə sistemli bir yanaşma, işin təşkili, marketinq strategiyası;

- tədqiqat və dünya ölkələrinin rəqabət qabiliyyətinin nəzərə alınması.

Hazırda strateji idarəetmə prosesi idarəetmənin çətinləşməsinə səbəb olan bir sıra amillər səbəbindən texniki, texnoloji, təşkilati, sosioloji, psixoloji və s. Bu fəsad elmi sahələrin inkişafı nəticəsində də yaranır və yeni amillər, nümunələr və göstəricilər meydana çıxır (Quliyev T.Ə., 2006: s. 591).

3.2. Kiçik innovativ sahibkarlığa dövlət dəstəyi

Azərbaycanda həyata keçirilmiş iqtisadi siyasətdə əlverişli investisiya və biznes mühiti yaratmaqla xarici və həmçinin daxili investisiyaların cəlb olunması və qeyri-neft sektorunun inkişafına nail oluna bilməsi vacib aktualıq daşıyır. Qeyri-neft sektorunun sürətli, səmərəli və hərtərəfli inkişafının təmin olunmasının ən vacib şərtlərindən biri sahibkarlığın inkişafı, ilk olaraq orta və kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəliliyinin çoxaldılmasıdır. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bu məhsul xidmət məhsullarının 50% -ni, istehsalda elmi tərəqqinin tətbiqinin 80% -ni və kiçik və orta müəssisələrin səmərəli iş şəraitində yaradılan üç yeni iş yerinin 2-ni təşkil edir. Bundan əlavə, kiçik və orta müəssisələr insanların ehtiyaclarına daha həssas olduqları üçün dəyişən bazar şəraitinə daha sürətli və effektiv cavab verə və istehlak və istehsaldakı boşluqları doldura bilirlər. Bundan əlavə, kiçik və orta sahibkarlar cəmiyyətdə əhəmiyyətli sabitliyi təmin edən orta təbəqənin yaranmasının əsas mənbəyi kimi ölkədə demokratik, mütərəqqi iqtisadi, siyasi və hüquqi islahatları dəstəkləmək üçün sosial bazalarını genişləndirirlər.

Beynəlxalq təcrübədən məlumdur ki, səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərən, oturuşan və güclü sahibkarlıq institutunun təşkil edilməsi və inkişaf etməsi uzunmüddətli proses olub, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müəyyənləşdirilmiş hüquqi, siyasi, iqtisadi və b. şəraitin əlverişlilik, həmçinin, dövlətin sahibkarlığın və cəmiyyətin partnyorluğunun səmərəliliyindən asılıdır.

Planlaşdırılmış iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində ölkəmiz bazar münasibətlərinə əsaslanan iqtisadiyyat sistemi üçün müvafiq qanunvericilik bazası yaratmışdır. Aqrar və özəlləşdirmə islahatları haqqında qanunlar qəbul edildi, xarici iqtisadi fəaliyyət və qiymətlərin liberallaşdırılmasına, valyuta bazarının müəyyənləşdirilməsinə, ölkə müəssisələrinin iqtisadi fəaliyyətdəki rolunun məhdudlaşdırılmasına və sahibkarlıq üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına yönəlmiş qaydalar qəbul edildi. Bazar institutları, kreditlər, qiymətli kağızlar, valyuta mübadiləsi və icarələrin yaradılması üçün ölkədə mühüm işlər görülmüşdür. 2014-cü ilə qədər kənd təsərrüfatı müəssisələrinin sahibləri torpaq vergisindən başqa vergi ödəməkdən azad edildi.

Sahibkarlığın inkişaf etməsində əhəmiyyətli dövlət dəstəyinin mexanizmi hesab edilən xüsusi iqtisadi zonaların təşkil edilməsinin qanunvericilik bazası formalaşdırılmışdır. Gerçəkləşdirilən islahatların nəticəsində ümumi daxili məhsulda özəl sektorun ümumi payı 2009-cu il ərzində 85 faizə, sənaye istehsalında 91 faizə, tikintidə 67 faizə, kəndə təsərrüfatı məhsullarının istehsalında 99 faizə, nəqliyyat xidmətlərində 78 faizə, məşğul əhalinin ümumi sayında 70 faizə çatmışdır.

Azərbaycan Respublikasında planlı formalı iqtisadiyyatdan bazar münasibətlərinə keçiddə orta və kiçik sahibkarlığın inkişafı yönündə bir çox iş görülmüşdür. Ölkəmizdə 200 mindən çox kiçik sahibkarlıq subyekti, həmçinin, 14 mindən çox kiçik müəssisə fəaliyyətdədir. Hələki, Azərbaycanda istehsal edilən məhsulda kiçik sahibkarlığın çəkisi, həmçinin, qabaqcıl texnologiya və texnikanın istehsala tətbiq edilməsi və b. bu cür vacib göstəricilər üzrə orta və kiçik sahibkarlığın xüsusi payı sosial-iqtisadi tərəqqiyə təkan vermək dərəcəsinə çatmamışdır.

Sadəcə onu qeyd etmək kifayət edir ki, ölkəmizdə kiçik müəssisələr vasitəsi ilə istehsal edilən məhsul ümumi daxili məhsulun 5 faizinin altındadır, orada çalışanların əksəriyyətinin əmək haqqı 200 manatdan azdır. Fərdi sahibkarların təsərrüfat fəaliyyətlərinin nəticələrini bura əlavə etsək, kiçik sahibkarlığın səmərəli olan fəaliyyətini xarakterizə edən həmin göstəricilərdən çox uzağdayıq. Bunun bir sıra subyektiv və obyektiv səbəbləri də var. Aparılan sosioloji tədqiqatların ümumi nəticələri sübut edir ki, on il əvvəl sahibkarlığın inkişaf etməsinə mane olan amillərin müəyyən hissəsi hal-hazırda da həmin sahənin inkişaf etməsinə mane yaratmaqda davam edir. Burada korrupsiyanın, sağlam rəqabət şəraitinin yetərli olmaması, vergi yükünün çoxluğu və son zamanlar bu sahədə olan hüquqi-normativ baza sahəsində olan çatışmazlıqlar daha ciddi xarakter daşıyır. Bu problemlərin həll edilməsinin sürətləndirilməsində başqa şərtlərlə bərabər, orta və kiçik sahibkarlığın hüquqi bazasının yaxşılaşdırılması məsələləri xüsusi aktualıq daşıyır.

Azərbaycanda bazar münasibətlərinə əsaslanmış təsərrüfatçılıq sistemində keçidin ilkin illərindən başlamaqla sahibkarlığın inkişaf etməsinə və dəstəklənməsinə aid bir çox vacib hüquqi-normativ aktlar qəbul olunmuşdur.

Onların arasında:

1. “Kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi haqqında”,
2. “Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında”,
3. “Xarici investisiyaların qorunması haqqında”,
4. “İnvestisiya fondları haqqında
5. “Haqsız rəqabət haqqında”,
6. “Xüsusi iqtisadi zonalar haqqında”
7. “Antiinhisar fəaliyyəti haqqında” və b. bu kimi qanunlar,

Eləcə də:

1. Dövlətin iqtisadiyyata müdaxilə etməsini minimuma endirmək üçün “Sahibkarlığın inkişaf etməsinə mane ola bilən müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında”,

2. “Sahibkarlığın inkişaf etməsinə dövlət himayəsi sahəsində başqa tədbirlər haqqında”,

3. “Sahibkarlıq sahəsində yoxlamaların qaydaya salınması, istehlakçıların hüquqlarının təmin olunmasına aid bəzi tədbirlər haqqında” bu kimi Prezident fərmanları, həmçinin, “Bir pəncərə” sisteminə keçid barədə Prezident sərəncamı da həmçinin xüsusi yer tutur. Bu hüquqi normativ aktlar ölkəmizdə sahibkarlığın inkişaf etməsi, dəstəklənməsinin hüquqi bazasının təşkilində xüsusi rol oynayır.

Təcrübə göstərir ki, sahibkarlığın ölkə tərəfindən dəstək göstərilməsinin hüquqi normativ bazasının başqa-başqa elementləri daima təzələnsə belə, hazırda fəaliyyətdə olan normativ hüquqi baza ümumilikdə götürüldükdə sahibkarlığın qarşısındakı problemlərin həll olunmasının sürətləndirilməsi məqsədilə bir çox məqamlara görə yetərli deyil.

Sürətli iqtisadi inkişafa yol açmış və müəyyən standartlara cavab verən formalaşdırılan qanunvericilik bazasının təşkil edilməsi sahəsində mövcud 2-ci ciddi problem ölkəmizin hüquqi normativ aktların hansı bir modelə əsaslanması və yaxud hansı modelin prioritetliyi məsələsidir.

Ölkəmiz MDB-nin üzvüdür. MDB model qanunlarının inkişafı və onların bölgədə tətbiqi hələ də gündəmədədir. Eyni zamanda, Azərbaycanda Ümumdünya

Ticarət Təşkilatına aid qırxa yaxın qanun qəbul etmək və təkmilləşdirmək üçün işlər görülür. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 avqust 2006-cı il tarixli sərəncamı qanunvericiliyin ÜTT-nin ümumi tələblərinə uyğunlaşdırılması məqsədi ilə qəbul edilmişdir. Bu sərəncamda nəzərdə tutulmuş normativ hüquqi sənədin təxminən 50% -i artıq qəbul edilmiş və qüvvəyə minmişdir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmaq prosesini sürətləndirmək üçün qanunvericilik inkişafı sahəsində mövcud digər sənədlər üzərində müvafiq işlər sürətləndirilir.

Azərbaycan qanunvericiliyini, eləcə də sahibkarlığın inkişaf etməsi sahəsində qanunvericiliyin yaradıcılıq ilə Avropa Birliyi qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması, ölkəmizin Avropa Birliyinə inteqrasiya etməsi prosesini aktiv inkişaf etmə səviyyəsinə çatdırmaq və Azərbaycanın gələcəyi cəhətdən daha perspektivli bir yoldur. Bu yöndə artıq müəyyən addımlar atılmışdır və həmçinin, “Tviniq” proqramı daxilində əməkdaşlıq edən Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasıyla Litva ekspertləri yaxından əməkdaşlığa görə “Hüquqi normativ aktlar haqqında”, həmçinin, “İnvestisiya fondları haqqında” qanun layihələri işlənib hazırlanmış, qəbul olunmuşdur.

Bütün bunlarla bərabər, Vergilər Nazirliyi nəzarətinin əsasını təşkil etmiş elektron audit sisteminin tətbiq edilməsinin sürətləndirilməsi, audit yoxlamalarının yüksəldilməsi, vergidən yayınma risklərinin müəyyən qədər azaldılması üçün “Tviniq” proqramı daxilində elektron audit sistemin tətbiqi layihəsi artıq başlanılıb.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi də çox mühüm məsələdir. Məsələn, Rəqabət Məcəlləsinin qəbul olunmasına ehtiyac vardır. Azərbaycanda Rəqabət Məcəlləsi layihəsi uzun müddətdir ki, müzakirə edilir amma bu günə qədər bu məcəllənin qəbul edilməsi həyata keçirilməmişdir.

Rəqabət Məcəlləsinin qəbul edilməsi ona görə də əhəmiyyətlidir ki, bu sənəd sahibkarlıq sahəsində rəqabətin müdafiəsini reallaşdıracaq. Gürcüstanda Rəqabət Məcəlləsiylə bərabər Rəqabətin Müdafiəsi Agentliyi vardır. Bu agentlik istehlak bazarında və ölkə iqtisadiyyatında rəqabətin müdafiəsini həyata keçirir. Ölkəmizdə də eyni sistemin tətbiq edilməsinə ehtiyac vardır. Təbiidir ki, Rəqabət Məcəlləsinin qəbulu çox əhəmiyyətli olur. Nəzərə alsaq ki, bir çox sektorlarda təbii, həmçinin,

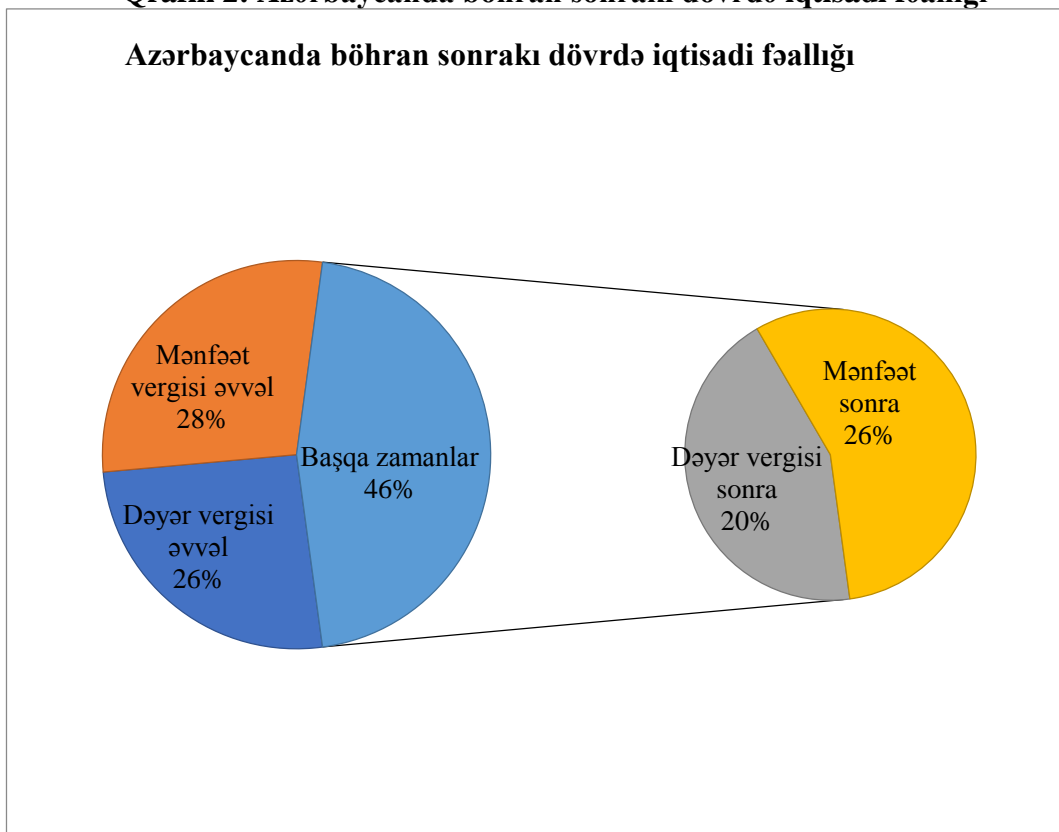
süni inhisarlar vardır, buna görə də Rəqabət Məcəlləsinin qəbul olunmasına ehtiyac vardır. Bundan əlavə bir sıra qanunvericilik aktlarının da inkişaf etdirilməsi əhəmiyyətlidir.

Azərbaycanda lisenziyaların ümumi sayının azaldılmasına ehtiyac vardır. Azərbaycanda lisenziyaların ümumi sayı sektorlar üzrə birləşdirilməlidir. Nümunə olaraq, nəqliyyat sektorunda hər bir istiqamət üzrə-su, hava və başqa istiqamətlər üzrə başqa-başqa lisenziyalar tələb edilir. Turizm sektorunda da belədir. Baxmayaraq ki, bunlar eyni bir sektor üzrə yönləndirilir, ancaq tələb edilən lisenziyalar fərqlidir. Bu sektorlara əsasən vahid lisenziyaların tətbiq edilməsinə ehtiyac vardır.

Təəssüf ki, bu qəbul olunmur. O baxımdan təbiidir ki, birmənalı formada qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və sahibkarlıq fəaliyyətini stimullaşdıran, sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxilələrin azaldılması, bürokratik əngəllərin azaldılması, inhisarçılığa qarşı mübarizələrin təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutan qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi və bu boşluqların aradan qaldırılmasına ehtiyac vardır. Bu təkmilləşmə birmənalı olaraq sahibkarlıq fəaliyyətinin müdafiəsini nəzərdə tutmalıdır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı və digər sahələrdə hüquq normalarının təkmilləşdirilməsi ilə bağlı qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinin əlaqələndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Mülki qanunvericiliyin, məşğulluq və əmək, məhkəmə, xarici iqtisadi fəaliyyətin, habelə maliyyə sektoruna aid qanunların, xüsusən Vergi Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsinin vacibliyinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Bununla əlaqədar, böhrandan sonrakı dövrdə Azərbaycan Respublikasında iqtisadi fəallığın artırılması üçün vergi yükünün müəyyən qədər azaldılması ilə bağlı konkret təkliflər irəli sürmüşük. Bu təkliflər arasında əlavə dəyər vergisinin 18% -dən 14% -ə, korporativ gəlir vergisinin 20% -dən 18% -ə endirilməsi, sadələşdirilmiş verginin əhatə dairəsinin genişləndirilməsi və sahibkarın ödədiyi sosial sığorta haqlarının payının azaldılması təklifləri var.

Qrafik 2: Azərbaycanda böhran sonrakı dövrdə iqtisadi fəallığı

Mənbə: <http://www.president.az/articles/20785> -2018 yerdən götürülərək müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Azərbaycan sürətli şəkildə davam edən inkişaf yoluna mütəmadi xarakter vermək üçün yaradıcılığa əsaslanmış iqtisadi fəallığı çoxaltmalıdır. Azərbaycanda biliklərə əsaslanmış iqtisadiyyatın ümumi daxili məhsulda ümumi payı 2,4 faizdir. Elmtutumlu məhsulların ixracda payı da belə aşağı səviyyədədir. Bu baxımdan da iqtisadi siyasətdə olan innovasiyalı inkişaf məsələləri əsas prioritet təşkil etməli, əsasən də vergi siyasəti əqlimülkiyyət sahəsindəki “biliklərə əsaslanmış iqtisadiyyatın” genişlənməsinə təkan olmalı, həmçinin, iqtisadiyyatın real sektorundakı innovasiyaları stimullaşdırmalıdır. Buna görə də çox hallarda təklif verilmişdir ki, mənfəətin ETT-nin nailiyyətlərinin istehsala tətbiq edilməsinə istiqamətlənən hissəsi vergidən azad edilsin.

Bununla bərabər, hüquqi normativ aktlarda regionlardakı sahibkarlığın inkişaf etməsinə təkan verə bilən məqamlar gücləndirilməli, bu əsasda dövlətin regionlarında mövcud iqtisadi potensialdan səmərəli və tam olaraq istifadə edilməsinə, regionların kompleks şəkildə inkişafına, yeni istehsal müəssisələrinin və

sosial-mədəni obyektlərin təsis edilməsinə, yeni işyerlərinin açılmasına, nail olunmalıdır.

Hal-hazırda ölkəmizdə sahibkarlığın inkişafı üzrə qanunvericilik bazası formalaşmışdır və onun təkmilləşdirilməsi yönündə sistemli olmasa belə müəyyən işlər gedir. Ölkəmizdə bu sahədə başlıca problem hüquqi normativ aktların olmaması deyil, mövcud qanunların tam gücüylə səmərəli işləməməsidir. Bu problemi həll etmək üçün:

1. Ölkədə hüquqi və iqtisadi islahatlar dərinləşdirilməlidir;

2. Hökumət strukturlarının fəaliyyətinin şəffaflığı və səmərəliliyi artırılmalıdır və koordinasiya gücləndirilməlidir;

3. Hüququn aliliyinin təmin olunmasına istiqamətlənən səylər çoxaldılmalı, müstəqil məhkəmə sisteminin təşkil edilməsi yönündə işlər intensivləşdirilməlidir;

4. Sahibkarlığın inkişaf etməsi və dəstəklənməsinə aid yeni qanunların qəbul olunması, köhnə qanunların təkmilləşdirilməsi, həmçinin, hüquqi normativ aktlarda ziddiyyətlərin aradan götürülməsi yönündə sistemli işlər aparılmalı, və maraqların konfliktli məsələsinə xüsusi diqqət artırılmalı, həmçinin, qanunlar qəbul olunmazdan əvvəl ictimai müzakirədən keçirilməlidir.

Bu əsasda dövlətin, texnologiyanın, sahibkarlığın, cəmiyyətin səmərəli kombinasiyasına sahib olunmalı, ölkəmizdə davamlı və sürətli inkişafa, insan inkişafına, həyatın keyfiyyətinin yaxşılaşmasına xidmət göstərən sahibkarlıq sistemi formalaşdırılmalıdır.

3.3. Kiçik innovativ müəssisələrin inkişafı üçün tənzimləmə dəstəyinin təkmilləşdirilməsi

Kiçik biznes müasir Azərbaycanın iqtisadiyyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilib. Kiçik biznesin köməyi ilə ölkədə müsbət sosial-iqtisadi mühit formalaşır. İqtisadi sahədə işgüzar fəaliyyət inkişaf edir, elmi və istehsal potensialının inkişafı üçün əlverişli şərait yaranır. Sosial sahədə kiçik biznes yeni iş yerləri yaratmaqla işsizliyi azaldır, həyat səviyyəsini və siyasi sabitliyi yaxşılaşdırır və aktiv sahiblərin sosial təbəqəsinin formalaşmasına kömək

edir. Yalnız kiçik biznesə xas olan keyfiyyətlər aiddir: manevr, bazar şərtlərinə çeviklik, tez yaratmaq bacarığı, iqtisadi artıma təsir edən daxili tələbatın artırılması (<http://www.president.az/articles/20785> -2018).

Müasir Azərbaycanda kiçik biznesin formalaşması çətin inkişaf yolu keçir və işdə diqqətdən kənar qalmayan çoxsaylı problemlərlə üzləşir. Kiçik biznesin innovativ geriliyi xüsusilə böyükdür. Onların yenilikçi passivliyinin əsas səbəblərindən biri intellektual resursların praktik istifadəsinə metodoloji yanaşmaların qeyri-dəqiq olmasıdır. Zəif infrastruktur dəstək-digər səbəblər müəssisələr, yoxsul informasiya təminatı və qeyri-mütənasib kiçik biznes. Birlikdə bütün bu amillər innovativliyə imkan vermir. Azərbaycan ümumi sənaye istehsalında innovativ məhsulların payına görə inkişaf etmiş ölkələrdən demək olar ki, on qat geri qalır: 35-40% -ə qarşı təxminən 4%.

Inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərə bilir ki, kiçik biznes istehlak bazarının tələb etdiyi bu cür yenilikləri inkişaf etdirən, tətbiq edən, təşviq edən, cəmiyyətin yeni ehtiyaclarını ödəyən, yeni bazarlar və xidmət sənayesini təşkil edən kiçik innovativ müəssisələrdir. Kiçik innovativ müəssisələr, rəqabət mühitinin təzyiqi altında kommertiya baxımından cəlbədiciləri yeni məhsullar yaratmağa, inkişaf etdirməyə və satışı çıxarmağa yönəldilir və sonradan müəyyən bir bazar payını öz kommertiya sayəsində əldə edirlər.

Bu problemləri həll edə bilmək üçün investisiya cəlb etmə mexanizminin keyfiyyətə dəyişdirilməsi və təkmilləşdirilməsi - kiçik innovativ müəssisələrin investisiya dəstəyi zəruridir. Kiçik innovativ müəssisələrin fəaliyyət prinsipləri, maliyyələşdirilməsi və idarə edilməsi böyük biznesdən xeyli fərqlənir.

Kiçik innovativ müəssisələrə investisiya dəstəyi, məqsədyönlü şəkildə yaradılmış qarşılıqlı əlaqəli maliyyə, intellektual, informasiya mənbələri, təşkilati strukturlar, kiçik innovativ müəssisələrin inkişafı maraqlarına uyğun olaraq makro və mikro səviyyədə investisiya prosesinə təsir göstərməyin xüsusi forma və metodlarıdır.

Fikrimizcə, kiçik innovativ müəssisələrə investisiya dəstəyinin məzmununu aşağıdakı struktur elementlərlə müəyyən edilir :

- Resurs təmin edilməsi;
- Motivasiyayönlü vahid və təşkilati dəstək;
- İnformasiya dəstəyi;
- Metodoloji dəstək.

Kiçik innovativ müəssisələrə investisiya dəstəyi problemini həll etmək üçün vençur və ya riskli investisiya sistemi çağırılır. Müəssisə biznesi innovasiya yönümlü kiçik biznesdən ayrılmazdır. Ancaq bütün üstünlükləri ilə riskli investisiya ən az inkişaf etmiş olaraq qalır. Bu, Rusiya iqtisadiyyatının ənənəvi xroniki xəstəliyi- riskli biznes sahəsində müvafiq qanunvericilik bazasının olmaması və riskli investisiyaların vergitutma sistemindəki faydaları ilə əlaqədardır. Beləliklə, bu gün Rusiyada kiçik innovativ sahibkarlıq üçün investisiya mənbələri, forma və texnologiyaları axtarışı aktuallığını itirmir.

Azərbaycanda innovativ və sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi dəstəyi ilə bağlı çox sayda tənzimləməyə baxmayaraq, məsələnin daha dərinəndən araşdırılması zamanı qarşılaşdığımız bir sıra problemlər var və aşağıdakı nəticələrə gəldik.

Birincisi, hüquqi məkan tənzimləyici və metodiki dəstəklə tam dəstəklənmir, onların həyata keçirilməsi üçün zəif informasiya və maliyyə dəstəyi ilə xarakterizə olunur.

İkincisi, mövcud qanunvericilik aktlarında bütövlükdə innovasiya strategiyasına və xüsusilə kiçik innovativ müəssisələrə sistemli yanaşma izi yoxdur.

Üçüncüsü hüquqi mühit iqtisadi, institusional, texnoloji, sosial və digər mühitlə əlaqələndirilməlidir. İndi bu federal və regional səviyyədə aparılır.

Azərbaycanda kiçik innovativ sahibkarlığın inkişafındakı mənfi meyillərin aradan qaldırılmasına yönəlmiş dövlət siyasətinin praktik tədbirləri aşağıdakı istiqamətlərdə aparılmalıdır:

- Hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi iş;
- Maliyyə-kredit tənzimlənməsi, investisiyaya dəstək və inkişafa yönəlmiş vergi sistemlərinin optimallaşdırılması;

- İnfrastrukturun inkişafı;
- Təşkilatçılıq və informasiya təkmilləşdirilməsində kiçik biznesə analitik dəstək;

- İnzibati maneələrin aradan qaldırılma bilməsi.

Kiçik innovativ müəssisələrə hərtərəfli dəstək verəcək xüsusi bir infrastrukturun yaradılması vəd olunur . Bunlar elm və texnoloji parklar və biznes inkubatorlarıdır. Bu təşkilatlar geniş çeşidli innovativ xidmətlər tətbiq edən mürəkkəb çoxfunksiyalı bir kompleksdir .

Qeyd etmək lazımdır ki, son bir ildə ölkədə innovasiyanı dəstəkləmək üçün müxtəlif milli və regional proqramlar çərçivəsində texnoparkların və biznes inkubatorlarının tərkibinə daxil olan kiçik müəssisələr bizneslərinin inkişafı üçün daha əlverişli şərait əldə etmişlər. Üstəlik, texnoparklar kimi böyük bir tədqiqat və istehsal mərkəzinin yüksək texnologiyalı məhsullar üçün beynəlxalq bazara çıxması və xarici fondlardan, təşkilatlardan və banklardan maliyyə dəstəyi alması daha asandır (Агарков, С.А., Кузнецова, Е.С., Грязнова М.О., 2013: s.91).

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Araşdırmalar sübut edir ki, milli innovasiya sisteminin təşkil edilməsi ölkənin intellektual və maliyyə resurslarından səmərəli şəkildə istifadə edilməsinə şərait yaradır. Bunu nəzərə alaraq söyləyə bilərik ki, son illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatında baş vermiş dinamik inkişafın davamlılı olmasının təmin olunmasına xidmət göstərə bilən innovasiya sisteminin əmələ gəlməsi, innovasiya fəaliyyətinin vergi tənzimlənməsi yönündə elmi cəhətdən əsaslandırılan konsepsiyanın təşkili vacibdir. Bu konsepsiyanın yaradılması və reallaşdırılması innovasiyalı iqtisadi inkişafetməyə nail olunmasında, bilik iqtisadiyyatının formalaşmasında xüsusi rol oynaya bilər.

Müasir dövrdə rəqabət qabiliyyətli olan davamlı iqtisadi inkişafın təmin olunmasında əsasən, xammal iqtisadiyyatından bilik iqtisadiyyatına keçilməsi vacib əhəmiyyət daşıyır. İnnovasiya sisteminin təşkil edilməsi və inkişafı konsepsiyasının hazırlanması bu məqsədə nail ola bilmək üçün mühümdür. İnnovasiya sisteminin effektivliyi ümumilikdə innovasiyalı iqtisadi inkişafetmənin perspektivi ilə əlaqədardır. İnnovasiya sisteminin təşkili innovasiya fəaliyyətinin rentabellik dərəcəsinə çatdırılmasına kimi innovasiya prosesinin optimallaşmasının və effektivliyinin yüksəldilməsinə xidmət göstərir.

İnnovasiya sisteminin vacib xüsusiyyəti, elmi-texniki ideyanın yaranmasından başlayaraq bazarda maddi satışına qədər olan mərhələlərin daha da effektiv reallaşdırılmasına xidmət göstərir. Bu cəhətdən innovasiya infrastrukturunu milli innovasiyanın formalaşmasının tərkib elementi olaraq çıxış edir.

Burada başlıca məqsəd ölkəmizdə milli innovasiya sisteminin təşkil edilməsinin tərkib elementi olaraq çıxış edən innovasiya infrastrukturunun təşkil edilməsi istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, vergitutmanın səmərəliliyini qiymətləndirmək, inovasiya xarakterli sahələrə əsasən sadələşdirilmiş vergi sistemini tətbiq etməkdən ibarətdir.

Ölkəmizdə innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılması, inkişafı istiqamətində fundamental tədqiqat aparmaq və innovasiya infrastrukturunun inkişaf konsepsiyasını təşkil etməklə, innovasiya fəaliyyətinin vergitutma xüsusiyyətlərinin

və iqtisadiyyatın innovasiyalı inkişaf etmə yollarının müəyyənləşdirilməsi yönündə elmi cəhətdən əsaslandırılan tətbiqi və nəzəri xarakterli tövsiyə və təkliflərin hazırlanması günün tələbi olaraq qarşıya qoyulmalıdır.

İnkişaf mərhələsi başa çatdıqdan sonra sənaye istehsal mərhələsi adlanan innovasiya prosesinin beşinci mərhələsi başlayır. Bu mərhələ yeni avadanlıqların geniş miqyasda istehsalı və yeni texnologiyaların tətbiqi ilə xarakterizə olunur və maddi yenilikləri istehlakçıya çatdırmağı hədəfləyir.

Bölgə üçün biznes inkubatorlarının və texnoparklarının yaradılması vergilər, yeni iş yerləri, sosial və siyasi sabitlikdir. Ayrıca, kiçik innovativ müəssisələrə dəstək olmaq üçün koordinasiya və məlumat mərkəzinin yaradılması əsasında kiçik biznes sisteminin informasiya infrastrukturunu modeli təklif edildi. Mərkəz, qeyri-bərabər informasiya axınlarını bir-birinə bağlamağa, respublikanın kiçik müəssisələri haqqında məlumat bazası yaratmağa, tez bir zamanda müxtəlif sahələrdə (şirkət qeydiyyatı, mühasibat dəstəyi, marketinq araşdırmaları və məhsul reklamı, risk sığortası və s.) məsləhət və kömək göstərməyə imkan verəcəkdir.

Kiçik biznesin formalaşması və inkişafının yerli şəraitə uyğunlaşdırılması, nəticələrin yaxşılaşdırılması, yeni və fərqli mexanizmlərin inkişafı sahəsində beynəlxalq təcrübənin tam uyğunlaşması qarşısında mühüm vəzifələr durur. Tədqiqat zamanı bəzi təkliflər verildi.

1. Hal hazırda müəssisənin həcmindən asılı olmayaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatında sahibkarlığın bütün formaları inkişaf etməlidir. Lakin tədqiqatlar göstərir ki, təbiəti və xüsusiyyətləri səbəbindən Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı məqsədəuyğundur. Çünki belə müəssisələr daha az kapital və əmək ehtiyatlarına malikdirlər və bazar mühitinə uyğunlaşmaq üçün daha asan və daha sürətli olurlar. Bu müəssisələr iflasa uğrasalar da, yenilərini yaratmaq çətin deyil.

2. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində yaradılan sosial-iqtisadi mühit bu sahibkarlıq növünün səmərəliliyinə təsir göstərir. Bu səbəbdən ümumiyyətlə Azərbaycanda sahibkarlıq münasibətlərinin formalaşmasından asılı olmayaraq, fəaliyyət sahəsindəki lazımi mühit, qaydalarla yanaşı, digər iqtisadi və sosial, hüquqi

sənədlərin qəbulu, icra prosesini sürətləndirmək, nəzarəti gücləndirmək, işini təmin etmək.

3. Tədqiqatlar göstərmişdir ki, kiçik və orta sahibkarlar iqtisadiyyatın daha da möhkəmlənməsi üçün əlverişli mühitin yaradılması, əlavə və yeni iş yerlərinin açılmasının intensivləşdirilməsi, rəqabət mühitinin inkişafı, genişlənmənin təmin edilməsi baxımından sahibkarlıq sistemində xüsusi rola malikdirlər. istehlak sektorunda. Eyni zamanda, kiçik və bununla yanaşı orta sahibkarlığın başqa bir üstünlüyü ondan ibarətdir ki, kiçik biznes geniş sərbəstlik dərəcəsinə, yerli iqtisadiyyata daha tez uyğunlaşma bacarığı, qərarların icrası sürəti və sürəti, məşğul olduqda istehsal və idarəetmə xərclərinin az olmasıdır. təsərrüfat fəaliyyətində. ideyalarını həyata keçirmək, istehlakçıların ehtiyaclarına uyğun olaraq məhsulun şəklində və keyfiyyətində daha qısa müddət ərzində dəyişiklik etmək, və s.

4. Kiçik və orta sahibkarlığın perspektivli sahələrinin inkişafını təmin edən məqsədli dövlət proqramlarının və tədbirlərin istiqamətləndirilməsi.

5. Kiçik və orta sahibkarlığın maraqlarının qorunmasını təmin edən yeni qanun və qaydaların qəbul edilməsi və müvafiq qanunvericilikdə əhəmiyyətli irəliləyişlər.

6. Azərbaycanda KOS fəaliyyətinin prioritet sahələrinin daha da inkişafı ilə əlaqədar olaraq bu sahələrdə vergi güzəştlərinin tətbiqi mexanizmini daha da təkmilləşdirmək və bununla bağlı vergi qanunvericiliyinə müvafiq əlavə və dəyişikliklərin edilə bilməsi.

7. KOM-lar üçün əlverişli rəqabət mühitini təmin edən Rəqabət Məcəlləsinin qəbulu və tətbiqinin daha da sürətlənməsi.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. “İqtisadi fəaliyyət növlərinə əsasən kiçik sahibkarlıq subyektlərinin müəyyənləşdirilməsi meyarlarının hədlərin” in təsdiq olunması haqqında Nazirlər Kabinetinin 20 aprel 2004-cü tarixli, 57 aylı qərarı (Nazirlər Kabinetinin 18 dekabr 2009-cu il tarixli 192 sayılı qərarıyla dəyişikliklərlə).
2. “Kiçik sahibkarlığa dövlətin köməyi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999-cu il 4 iyun, № 673-IQ
3. Azərbaycan Respublikasında kiçik, orta sahibkarlığa dövlət köməyi proqramı (1997-2000).
4. Azərbaycan Respublikasında kiçik, orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005).
5. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2016) “Azərbaycanda təhsil, elm və mədəniyyət”. Statistik məcmuə 305 səh.
6. Dövlət Statistika Komitəsinin nəşrləri, (2003-2011).
7. Azərbaycan Respublikası regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2011-2015).
8. Abbasov A.B., Abbasova R.Ə., Fərruxov A.H., (2005) “Biznesin əsasları” Bakı,. 656 səh.
9. Əliyev T.N., Babayev L.B., (2013) “Regional innovasiya sisteminin təşkil edilməsi və idarə olunması”, Bakı, 272 səh.
10. Əsgərov M. B., (2017) “Dil siyasətinin nəzəri əsasları.”, “AMEA-nın Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası”, Bakı, “Elm”Ş 221 səh.
11. Əzizova G.A., (2012) “Dövlətin investisiya və innovasiya siyasəti”. Bakı, “Elm”, 212 səh.
12. Hüseynov T.Ə., (2009) “Firmanın iqtisadiyyatı.” Bakı, “Şərq və Qərb” 586 səh.

13. Qarayev Ə. L., (2015) “Sənayeyönlü yeni kiçik və orta şirkətlərin (startap) yaradılmasının dəstəklənməsi üzrə beynəlxalq təcrübə haqqında arayış.” Bakı, “Elm”. 364 səh.

14. Quliyev T.Ə., (2006) “Menecmentin (idarəetmənin) əsasları.” Bakı, “Elm”, 591 səh.

15. Nadirov A., (2010) “Regionların sosial-iqtisadi inkişaf problemləri üzrə tədqiqatların qısa tarixi səlnaməsi”, Bakı, “Elm”, 532 səh.

16. Nizami İ., (2012) Kiçik və orta biznes: beynəlxalq təcrübə. Cəmiyyət e-jurnalı

17. Tağıyev A.H., (2017) “İnnovasiya: sual-cavabda,” “Bakı”, “Elm”. 466 səh.

İngilis dilində

1. Howard M., (2011) “Public Sector Economics Developing Countries. Univercity of the West India”, Press 211 p.

Rus dilində

1. Агарков, С.А., Кузнецова, Е.С., Грязнова М.О. (2013) “Иновационный менеджмент и государственная инновационная политика/УАкадемия Естествознания”. - Москва 20 И.-С. 132 стр.

2. Андреева, Э.А. (2010) “Методология управления инновационной активностью субъектов национальной инновационной системы России: автореф. дисс.. док.экон. наук: 08.00.05.//ГОУВПО «Российский государственный университет инновационных технологий и предпринимательства»”. Москва. 52 стр.

3. Анненкова, А.А., Поздняков А.В. (2008) “Развитие предпринимательского потенциала малых форм хозяйствования региона // Транспортное дело России. 325 стр.

4. Аргунеева А., “Иновации промышленных предприятий и экономический рост Юкономист”. 2002, № 6. стр. 44-51.

5. Аргунеева, О., (2008) “Проблемы организации инновационной деятельности в сельском хозяйстве/ТМеждународный сельскохозяйственный журнал.” Москва. 265 стр.
6. Арсеньев Ю. Н., (2005) «Организационное поведение.» Москва, 54 стр.
7. Бакалягин Г.Б., “Конкурентоспособность малого предпринимательства// Экономика и предпринимательство” 2010, -№1, стр.88 - 93. - 0,5 п.л.
8. Бакалягин Г.Б., “Новое правовое поле для малого бизнеса, Экономика и предпринимательство” , 2008, №1(2), стр. 28 - 30 - 0,2 п.л.
9. Бакалягин Г.Б., (2011) “Инновационные аспекты развития малого предпринимательства в современных условиях”, 412 стр.
10. Бакалягин Г.Б., (2012) “Государственная поддержка малого инновационного предпринимательства”, 365 стр.
11. Бакалягин Г.Б., (2012) “Инновационный потенциал малых предприятий в Российской Федерации, "Приволжский дом знаний””, 961 стр.
12. Бакалягин Г.Б., “Экономические проблемы развития малого инновационного предпринимательства в России, Инновации и инвестиции”- 2011, №2, стр..201-205 - 0,4п.л..
13. Бакалягин Г.Б., Зотиков А.А., Проблемы и перспективы развития человеческого фактора в малом предпринимательстве- 2009, №9, стр..39-43.- 0,4 п.л., (авт. 0,2п.л.).
14. Бакалягин Г.Б., Санду И.С., (2012) “Проблемы, перспективы развития малого инновационного предпринимательства”, Изд-во Изд-во Типография ИП Насирддинова В.В.,258 стр.
15. Бакалягин Г.Б., Санду И.С., “Особенности развития инновационного предпринимательства, Образование.Наука.Научные кадры - 2012, №3, стр.142 - 144 - 0,5 п.л., (авт. 0,2 п.л.).
16. Балацкий Е.В., (2005) “Стабильность налоговой системы как фактор экономического роста. Общество и экономика”, 412 стр..

17. Балацкий Е.В., (2006) “Неравновесные цены и гибкость экономических рынков. Проблемы прогнозирования”. М.: 2006, №6, стр. 67-82.
18. Балацкий Е.В., (2007) “Механизм взаимообусловленности инновации, экономического роста”. Наука. Инновации. Выпуск 2, М, 422 стр.
19. Балдин, К.В., Передеряев, И.И., Голов, Р.С., (2008) “Инвестиции в инновации”//Изд-во «Дашков и К». Москва, 238 стр.
20. Веснин В.Р. (2012) “Менеджмент: учебник”. - Москва: Проспект, 616 стр.
21. Гохберга. Л.М. (2006) “Статистика науки и инноваций: краткий терминологический словарь”, М.: Вектор, 266 стр.
22. Иванова Н.Л., Дубиненкова Е.Н., (2014) “Внедрение инноваций в сфере государственного управления: проблемы и факторы.” Москва, 44 стр.
23. Ильенкова С.Д. (2009) “Инновационный менеджмент”. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 361 стр..
24. Ильенкова С.Д. (2009) “Руководство по изучению дисциплины «Инновационный менеджмент”. 3-е изд. - М.: Клувар, 298 стр.
25. Инновационный менеджмент: справочное пособие. - М.: Вектар, 2008.
26. Макконелл К.Р., Брю С.Л. (2007) “Экономикс: Принципы, проблемы, политика”. - М.: Инфра-М, 367 стр.
27. Медынский В.Г., Скамай Л.Г. (2010) “Инновационное предпринимательство”. - М.: Спутник, 288 стр.
28. Овчинников С.Г. (2009) “Инновационное ускорение как фактор экономического развития” // Инновации., 398 стр..
29. Портер М. К., (2013) «Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран» Москва, 895 стр.
30. Пушкарева В.М. (2005) “История финансовой мысли, политики налогов”. М.: Финансы и статистика, 209 стр.
31. Турчинов А.И., (2010) «Кадровая безопасность России: постановка проблемы.» Москва, 25 стр.

32. Шерстобитова Т.И., (2009) «Маркетинг инноваций. Пенза: Издательство» ПГУ, 126 стр.

33. Шумпетер Й. (2007) «Теория экономического развития.» - М.: Директ-Медиа, 297 стр.

İnternet resusları

1. [http:// www. president.az/articles/12247](http://www.president.az/articles/12247)
2. http://edf.az/ts_general/azl/ layihe/ IIED/downloads/innovasiya_ siyaseti.pdf
3. <http://science.gov.az/ news/open/4508>
4. http://www.danielearchibugi.org/downloads/papers/Archi-Coco.Menu_for_Choice.pdf
5. <http://www.mincom.gov.az/layiheler/ilkmilli-telekommunikasiya-peyki/>
6. <http://www.president.az/articles/20785>
7. [http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global Competitiveness Report](http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Competitiveness_Report)

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: İntellektual kapitalın daxili elementləri.....	36
Cədvəl 2: Azərbaycanın 2010-17-ci illər üzrə rəqabətə dözümlülük indeksi.....	39

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1: Ümumi iqtisadi potensial.....	33
Şəkil 2: İnnovasiya potensialı.....	33
Şəkil 3: İqtisadi qurumların yaranma və inkişaf potensialı.....	37

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: Regionlar üzrə 2016-cü il üçün Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu tərəfindən ayrılmış güzəştli kreditləri.....	49
Qrafik 2: Azərbaycanda böhran sonrakı dövrdə iqtisadi fəallığı.....	60